

Licht Verstandelijke Beperking en strafrecht: de strafrechtadvocaat

Een handreiking voor de advocatuur voor het bijstaan van
volwassenen met een LVB

Licht Verstandelijke Beperking en strafrecht: de strafrechtadvocaat

Een handreiking voor de advocatuur voor het bijstaan van
volwassenen met een LVB

Colofon

Auteurs: Paula Bouhaj - Vrij en Hendrien Kaal

Met dank aan de geïnterviewde strafrechters, strafrechtadvocaten en officieren van justitie uit de regio Den Haag en daarbuiten, die allen een inhoudelijke bijdrage hebben geleverd aan de ontwikkeling van deze handreiking.

Deze handreiking is tot stand gekomen uit een samenwerking tussen het lectoraat 'Licht Verstandelijke Beperking en Jeugdcriminaliteit' van Hogeschool Leiden en Strafrechtadvocaten uit de regio Den Haag. Deze handreiking is mede mogelijk gemaakt door een subsidie van het Ministerie van Justitie en Veiligheid.

Beeld: Ministerie van Veiligheid en Justitie

Versie 1.0

© Lectoraat LVB en Jeugdcriminaliteit, Hogeschool Leiden, 2020.

Alle rechten voorbehouden. De handreiking mag alleen in zijn geheel en zonder wijzigingen worden verveelvoudigd en/of openbaar worden gemaakt en mag niet voor winst worden verkocht.

Inhoudsopgave

1. Wat is een licht verstandelijke beperking?	7
2. Hoe herken je iemand met een LVB?	14
3. Hoe ga je om met iemand met een LVB?	20
4. Specifieke momenten en moeilijkheden	28
A. Eerste gesprek	28
B. Verhoorbijstand	31
C. Zittingsvoorbereiding	33
D. Bijstand tijdens de zitting	41
E. Nabespreking	43
5. Extra informatie	45
Bijlage	46

Waarom een handreiking?

De groep mensen met een licht verstandelijke beperking (verder te noemen: LVB) in de samenleving krijgt steeds meer aandacht. De indruk bestaat dat er een groeiende groep mensen is die niet meer meekomt in de steeds complexere maatschappij. Binnen verschillende werkvelden groeit het besef dat deze groep overvraagd wordt en dat het bieden van een passende bejegening van belang is voor alle betrokkenen.

Binnen de strafrechtketen is sprake van een oververtegenwoordiging van mensen met een LVB. Hoewel de exacte prevalentie niet bekend is, zijn er signalen dat mensen met een LVB een verhoogd risico lopen op zowel dader- als slachtofferschap. Een op de vier cliënten bij Reclassering Nederland lijkt bijvoorbeeld een IQ te hebben onder de 85. Doordat een LVB lastig te herkennen is, bestaat het risico op onbegrip, overvraging en het incorrect duiden van gedrag. Dit kan bij mensen met een LVB stress en gedragsproblemen opleveren. Ook kan het recidive en secundaire victimisatie in de hand werken.

Binnen de strafrechtketen is steeds meer oog voor mensen met een LVB. Het is niet alleen belangrijk dat een LVB tijdig wordt herkend en erkend, maar ook dat de diverse betrokkenen weten hoe vorm te geven aan een passende communicatie en ondersteuning. Gezien de kwetsbaarheid van de doelgroep vraagt deze immers om een specifieke aanpak, zowel wat betreft de formele procesregels als de toepassing van bijvoorbeeld het straffen. Een passende bejegening kan frustratie en onbegrip zoveel mogelijk voorkomen en de kans vergroten op waarheidsvinding en een 'eerlijk proces' voor mensen met een LVB.

Deze handreiking gaat over mensen met een LVB en heeft als doel om strafrechtadvocaten specifieke kennis en handvatten te bieden die kunnen helpen bij de totstandkoming van een passende bejegening in strafzaken met mensen met een LVB. Hiervoor wordt eerst ingegaan op wat een LVB is. Daarna wordt meer algemene kennis gegeven over het herkennen en bejegenen van mensen met een LVB. Ten slotte wordt ingegaan op een aantal specifieke momenten in het werk van strafrechtadvocaten waar aanpassing aan een mogelijk aanwezige LVB is vereist.

1. Wat is een licht verstandelijke beperking?

We spreken van een licht verstandelijke beperking (LVB) als er sprake is van:

- een IQ tussen de 50 en 85;
- beperkt sociaal aanpassingsgedrag op verschillende levensgebieden;
- een levenslange beperking die is ontstaan voor het 18^e levensjaar.

Definitie en omvang van de problematiek

- Vaak wordt bij een LVB gedacht aan een laag IQ. Het sociaal adaptief vermogen (ook wel: sociaal aanpassingsgedrag) is echter ook een belangrijk aspect. Mensen met een LVB ervaren niet alleen problemen op conceptueel niveau (begrip van taal, cijfers en tijd), maar ook in sociale en praktische vaardigheden (huishouden, OV, werk en zelfverzorging).
- Vaak hebben mensen die moeite hebben op het gebied van taal en redeneren (verbaal IQ), ook moeite met inzicht, planning en uitvoering (performaal IQ). Mensen met een LVB zijn verbaal vaak iets sterker dan performaal, hetgeen gemakkelijk leidt tot overschatting.
- Een LVB is een blijvende beperking. Het is geen ziekte die kan overgaan. Mensen met een LVB kunnen leren omgaan met hun beperking, maar vormen een kwetsbare groep en zullen altijd een zekere mate van ondersteuning nodig hebben. Er wordt soms wel gesproken van 'levenslange en levensbrede' ondersteuning.
- Er is onduidelijkheid over de omvang van de groep mensen met een LVB. Op basis van de normaalverdeling kan worden gezegd dat naar schatting 16% van de mensen in Nederland een IQ heeft beneden de 85 (figuur 1). Dit is gelijk aan circa 2,7 miljoen mensen.
- Niet al deze mensen ervaren ook problemen in het sociaal adaptief functioneren. Sociaal aanpassingsgedrag is lastig te meten, waardoor er slecht zicht is op hoe groot deze groep is. Zo'n 100.000 mensen met een LVB maken gebruik van specialistische zorg; onbekend is hoe groot de groep is die geen gebruik maakt van zorg. Duidelijk is dat dit om een grote groep gaat (zie ook figuur 3).

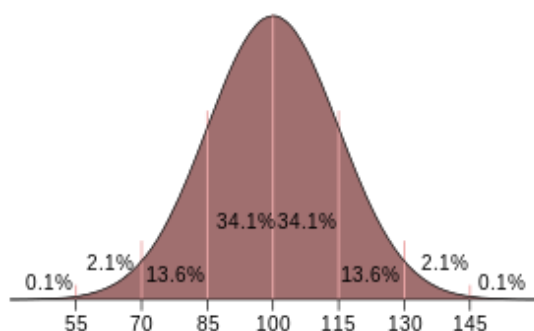
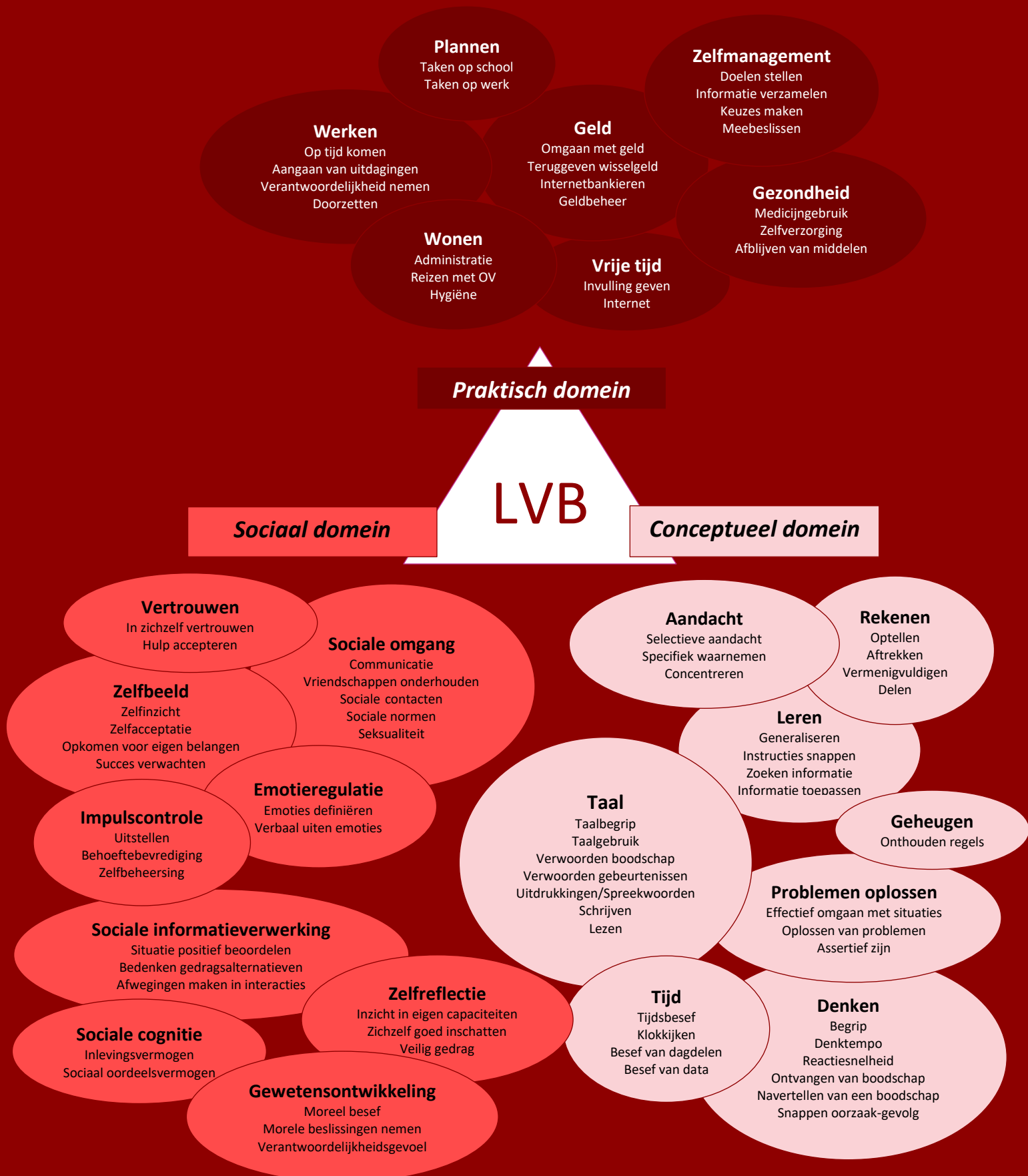

Fig. 1 De verdeling van IQ onder de bevolking.

Waar kunnen mensen met een LVB moeite mee hebben?

Mensen met een LVB kunnen problemen ervaren op verschillende domeinen. Onderstaande figuur geeft een illustratie van waar iemand met een LVB zoal moeite mee kan hebben. Dit is geen uitputtende opsomming, maar geeft een idee van de breedte van de problematiek. Het is belangrijk om alert te zijn op deze problemen in de bejegening van mensen met een LVB, bijvoorbeeld om overvraging te voorkomen.

Kenmerken van een LVB

- Bij mensen met een LVB loopt de ontwikkelingsleeftijd achter op de kalenderleeftijd. Zij hebben dus net als ieder ander een leven vol ervaringen, maar het cognitieve vermogen van een jongvolwassene is vaak vergelijkbaar met dat van een kind van 6 tot 12 jaar. De sociaal-emotionele ontwikkeling loopt hier vaak nog op achter en kan vergelijkbaar zijn met die van een peuter of kleuter (figuur 2).
- Mensen met een LVB zijn door deze ontwikkelingsachterstand bijvoorbeeld meer op zichzelf gericht, hebben minder controle over hun emoties, denken meer in het hier en nu en hebben meer moeite met het inleven in een ander. Zij hebben minder abstractievermogen, waardoor ze meer geneigd zijn feiten en meningen door elkaar te halen en zich minder bewust zijn van de achterliggende belangen van wat anderen zeggen.
- Ook hebben zij vaker medische problematiek, wat deels te maken heeft met gebrekkige zelfzorg en moeite met bepalen of je wel of niet naar de dokter moet gaan. Ook hebben zij vaker faalangst en een gevoel van wantrouwen, zowel in zichzelf als in hun omgeving. Zij hebben meer moeite met het ontwikkelen van een positief zelfbeeld doordat ze minder aansluiting vinden bij hun omgeving, minder succeservaringen opdoen en langer afhankelijk blijven van anderen.
- Een LVB gaat verder vaak samen met problemen op verschillende gebieden. Verschillende kenmerken van een LVB (neiging tot risicovol gedrag, beïnvloedbaarheid, beperkt inzicht in oorzaak-gevolg) leiden er bijvoorbeeld toe dat mensen met een LVB vaker slachtoffer worden, in aanraking komen met justitie of financiële problemen hebben.

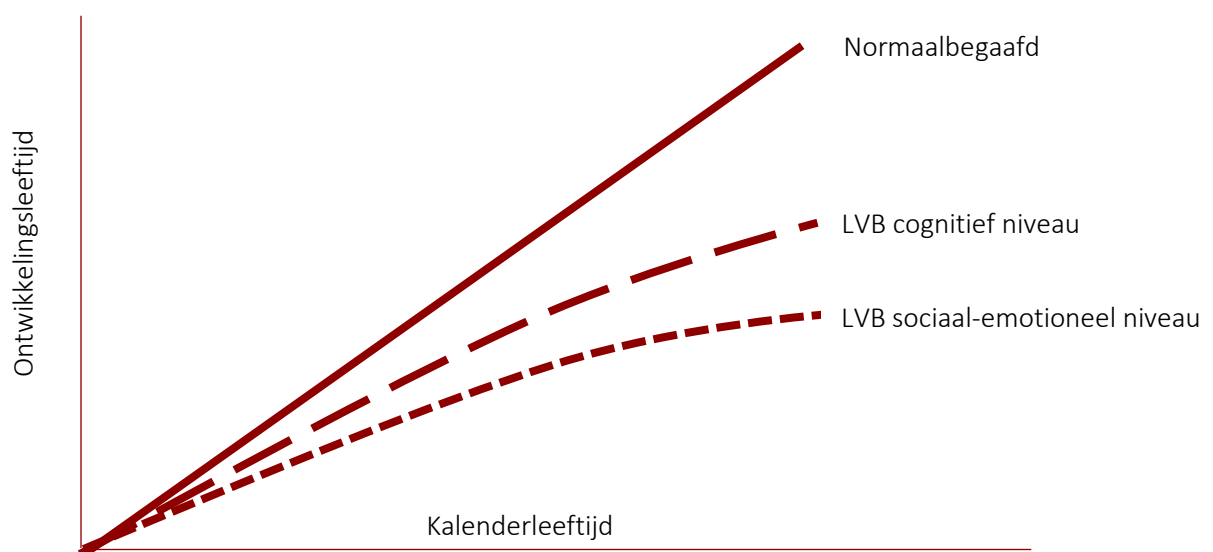

Fig. 2 De ontwikkelingsleeftijd van iemand met een LVB loopt achter op de kalenderleeftijd.

Een LVB is geen....

- Een LVB is geen psychiatrische stoornis. Er zit soms wel overlap in de problemen waar iemand met een LVB en iemand met een psychiatrische stoornis tegenaan loopt. Er zijn ook mensen met een combinatie van een LVB en psychiatrische problematiek, of met een combinatie van een LVB en verslavingsproblematiek. Door deze combinatie kan één van de problematieken onderbelicht blijven (zie hiernaast).
- Een LVB moet niet verward worden met autisme. Hoewel er overlap zit in de problemen waar mensen met een LVB en mensen met autisme tegenaan lopen en een belangrijk deel van de mensen met autisme ook een verstandelijke beperking heeft, zijn LVB en autisme niet hetzelfde. Om op de juiste manier af te stemmen op mensen met (een van) beide beperkingen, is het belangrijk om het onderscheid te maken.
- Een LVB verschilt wezenlijk van leerproblematieken zoals dyslexie. Hoewel mensen met een LVB vaak moeite hebben met lezen en schrijven, lopen zij meestal tegen meer dingen aan. Leer- en leesproblemen hoeven bovendien niet het gevolg te zijn van verminderde intelligentie.

LVB en psychische problemen

- Hoewel een LVB geen psychiatrische stoornis is, vormen mensen met een LVB door een combinatie van LVB-gerelateerde risicofactoren, een gebrekkig aanpassingsvermogen en maatschappelijke problemen waar zij tegenaan lopen een kwetsbare groep voor het ontwikkelen van psychische en psychiatrische problematiek. Zo komen psychiatrische stoornissen bij mensen met een LVB 3 tot 4 keer zo vaak voor als bij mensen zonder een LVB.
- Door de mogelijke overlap tussen de problemen van mensen met een LVB en mensen met een psychiatrische stoornis kan er sprake zijn van 'overlabelling'. Hierbij worden symptomen van een LVB - zoals impulsief gedrag, een lage sociaal-emotionele ontwikkeling en gebrekkige probleemoplossende vaardigheden - ten onrechte gezien als psychiatrische problematiek. Ook kan juist sprake zijn van 'onderlabelling'. Psychiatrische problematiek wordt dan niet herkend, bijvoorbeeld doordat iemand met een LVB deze problematiek zelf niet erkent of herkent. Het is belangrijk dat het onderscheid gemaakt wordt tussen psychiatrische problematiek en een LVB. Enerzijds omdat een LVB niet iets is dat kan worden behandeld; anderzijds omdat het zaak is dat psychiatrische problematiek wel de juiste behandeling krijgt.

LVB en gezinsproblematiek

- De mate waarin mensen met een LVB problemen ervaren, hangt sterk af van de context waarin zij opgroeien. Veel van hen groeien op in zogenaamde multiprobleemgezinnen waarin problematieken zoals verslaving, schulden, mishandeling en misbruik vaker voorkomen dan in andere gezinnen. Ook hebben ouders binnen deze gezinnen zelf ook vaker een LVB. Zij zijn vaak minder goed in staat aan te sluiten bij het ontwikkelingsniveau van hun kind en missen vaker de juiste opvoedingsvaardigheden of zijn onvoldoende sensitief en responsief naar hun kind. Kinderen worden binnen deze gezinnen daardoor vaker niet voldoende gestimuleerd in hun ontwikkeling, wat de kans vergroot om een LVB te ontwikkelen of in stand te houden.
- Bij mensen met een LVB is vaker sprake van een minder veilige hechting. Zij lopen ook een groter risico om een hechtingsstoornis te ontwikkelen. Ook krijgen kinderen met een LVB vaker te maken met verwaarlozing en mishandeling. Dergelijke opvoed- en opgroei-problemen vergroten de kans op het ontwikkelen van psychiatrische problematiek, crimineel gedrag, verslaving en financiële problematiek op latere leeftijd. Omdat de bestaande problemen op die manier als het ware worden doorgegeven naar de volgende generatie, spreekt men binnen deze gezinnen wel van intergenerationele problematiek.

LVB en crimineel gedrag

- Mensen met een LVB zijn als verdachte oververtegenwoordigd binnen de strafrechtketen. Het is echter lastig om eenduidige cijfers te geven over de exacte omvang van de groep mensen met een LVB.
- Er bestaat geen direct verband tussen LVB en criminaliteit. Wel maken kenmerken van mensen met een LVB dat zij een verhoogd risico lopen om in aanraking te komen met justitie. Voorbeelden van LVB-gerelateerde kenmerken die kunnen bijdragen aan de ontwikkeling van crimineel gedrag zijn een beperkt inzicht in oorzaak en gevolg en consequenties op de lange termijn, een lagere impulscontrole en minder inlevingsvermogen. Ook zijn mensen met een LVB gevoeliger voor groepsdruk en meer beïnvloedbaar, waardoor zij makkelijker voor iemands karretje te spannen zijn. Andere risicofactoren zijn een gebrek aan dagbesteding, een minder goede vrijetijdsbesteding, een slechte woonomgeving, een lage sociaaleconomische status en een gebrek aan pro-sociale rolmodellen. Daarnaast zijn er vaak minder beschermende factoren, zoals nauwe banden met anderen en geïnternaliseerde normen en waarden.
- De lastige herkenning van een LVB zorgt er bovendien voor dat mensen met een LVB vaker worden overschat door hun omgeving. Zij doen daardoor meer faalervaringen op en hebben vaker een laag zelfbeeld. De frustratie, kwetsbaarheid en soms zelfs psychische stoornissen die daaruit kunnen ontstaan vergroten de kans dat mensen met een LVB in aanraking komen met justitie.

- Ook maatschappelijke ontwikkelingen beïnvloeden mogelijk het verband tussen een LVB en crimineel gedrag. De toenemende individualisering en de steeds complexer wordende samenleving doen een groot beroep op zelfredzaamheid. Ook treft de afnemende tolerantie met betrekking tot onaangepast en overlastgevend gedrag en de toename van de behoefte tot repressie en vergelding misschien wel vooral deze groep.
- Wees je er van bewust dat mensen met een LVB ook vaker slachtoffer zijn van crimineel gedrag dan normaalbegaafde mensen en dat de scheidslijn tussen slachtofferschap en daderschap soms dun is. Kenmerken van mensen met een LVB die hen tot een gewild slachtoffer maken, zoals kwetsbaarheid voor uitbuiting en beïnvloeding, kunnen er ook toe leiden dat zij worden meegezogen in crimineel gedrag. Soms is ook moeilijk te onderscheiden of er sprake is van daderschap of slachtofferschap. De risicofactoren voor slachtofferschap komen deels overeen met risicofactoren voor daderschap. Het komt dan ook niet zelden voor dat een dader in een andere zaak ook slachtoffer is (geweest).
- Bovendien lijkt de pakkans groter in het geval van daders met een LVB. Deze groep mensen is zich vaak minder bewust van de consequenties van hun gedrag. Mensen met LVB blijven bijvoorbeeld vaker bij de plaats van het delict (in de buurt) staan zonder te beseffen dat dat erin kan resulteren dat zij opgepakt worden.

LVB en middelengebruik

- Mensen met een LVB worden in toenemende mate als risicogroep gezien voor problematisch middelengebruik (van alcohol en cannabis). Gebruik lijkt vaker voor te komen onder delinquenten met een LVB en delinquent gedrag van mensen met een LVB wordt vaker in verband gebracht met gebruik. Het lijkt erop dat deze verbanden te maken hebben met het grotere aantal risicofactoren dat mensen met een LVB kenmerkt, zoals de grotere kans op psychische problemen en problemen op het gebied van werk, dagbesteding, relaties en interacties met anderen. Ook komt een belangrijk deel van hen uit gezinnen met een lage sociaaleconomische status en zijn zij meer beïnvloedbaar. Met name deze laatste risicofactor lijkt een belangrijke rol te spelen bij mensen met een LVB bij het beginnen met middelengebruik. Het continueren van gebruik lijkt vaker te maken te hebben met de omgang met stress, het vergeten van problemen en zelfmedicatie.
- Het ziet er naar uit dat de toenemende maatschappelijke participatie van mensen met een LVB hen niet alleen meer kansen geeft, maar hen ook vatbaarder maakt voor risico's en gevaren. Middelengebruik kan het doel hebben om aansluiting te vinden, zelfstandigheid te uiten of om te gaan met de problemen. Het kan ook een reactie zijn op overvraging en het missen van aansluiting. Door een tekort aan inzicht en oplossingsvaardigheden overzien zij bovendien minder goed de gevolgen van gebruik op hun gedrag.

De ondersteuningsbehoefte van mensen met een LVB

- Vrijwel alle mensen met een LVB hebben soms ondersteuning nodig, ook al is deze behoefte niet altijd zichtbaar. De groep mensen met een LVB is een zeer heterogene groep. De moeilijkheden die zij kunnen hebben zijn zeer divers. Sommige mensen hebben dan ook meer ondersteuning nodig dan andere. De mate van benodigde hulp en steun hangt niet een-op-een samen met het IQ.
- Slechts een klein gedeelte van de mensen met een LVB ontvangt gespecialiseerde zorg (figuur 3). Mensen met een LVB overschatten zichzelf vaker en neigen er vaker naar zorg te vermijden. Velen ontvangen (incidentele) hulp uit andere sectoren, zijn afhankelijk van hun netwerk, staan op een wachtlijst voor gespecialiseerde zorg of proberen het zelf te redden.
- Zonder passende professionele of informele ondersteuning van derden lopen mensen met een LVB vaak vast. Dat wil niet zeggen dat deze ondersteuning altijd even zwaar hoeft te zijn. Wel belangrijk is de realisatie dat een LVB niet iets is dat even kan worden opgelost. Als met ondersteuning een stabiele situatie gecreëerd is, zorgt het weghalen van die steun er vaak voor dat het kaartenhuis na korte tijd weer instort. Om dat te voorkomen moet vooruit worden gedacht en worden ingezet op het creëren van blijvende steun.
- Veel mensen met een LVB komen op volwassen leeftijd wel in wat rustiger vaarwater. Zij vinden hun plek in de maatschappij en ontwikkelen een netwerk dat hen ondersteunt. Dat betekent niet dat het hen geen moeite kost om aangehaakt te blijven en dat zij niet regelmatig overvraagd worden. Ook voor volwassenen met een LVB is het erg belangrijk dat hun omgeving rekening houdt met hun behoeften.

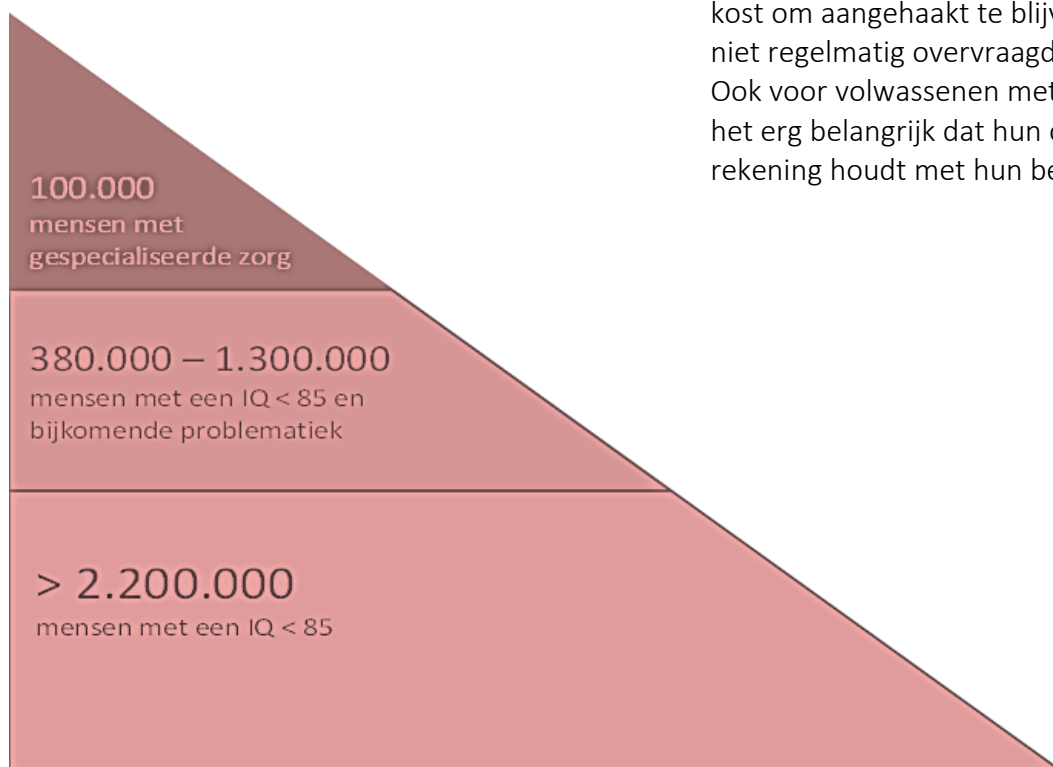

Fig. 3 Veel mensen met een LVB ontvangen geen (gespecialiseerde) zorg in Nederland.

2. Hoe herken je mensen met een LVB?

- De reguliere aanpak binnen het strafrecht sluit vaak niet aan op de behoeften van mensen met een LVB. Herkenning van de problematiek kan helpen om passende ondersteuning te bieden. De herkenning van een LVB is echter moeilijk. Meestal zijn er geen uiterlijke kenmerken of vaste gedrags- of persoonlijkheidskenmerken die mensen met een LVB onderscheiden van anderen. Ook bestaat er een grote diversiteit in problematiek onder mensen met een LVB, zoals al eerder naar voren kwam.
- Herkenning wordt nog verder bemoeilijkt doordat mensen met een LVB hun best doen om hun beperkingen te verbloemen, bijvoorbeeld door zichzelf te overschreeuwen, door 'streetwise' gedrag en gekopieerd taalgebruik, zoals hulpverleningsjargon. Het komt ook vaak voor dat mensen met een LVB doen alsof ze iets begrepen hebben terwijl dat niet zo is. Daarnaast wordt de eigen beperking door mensen met een LVB vaak niet onderkend of geaccepteerd.

“Ik heb op dit moment een cliënt die steeds weer voor hetzelfde de fout in gaat. Er is sprake van verslavingsproblematiek maar er lijkt ook meer aan de hand, iets waar we geen grip op kunnen krijgen. Hij praat in gesprekken goed mee, maar blijkt steeds toch niet helemaal te weten hoe dingen eraan toe gaan. Het zou een LVB kunnen zijn. Bij kleinere misdrijven zoals stelen die behandeld worden via een supersnelrechtzitting kom je daar toch niet helemaal achter.”

Strafrechtadvocaat

“Mensen worden in het strafrecht vaak enorm overschat, ook door mijzelf. De meesten zijn verbaal erg sterk. Cliënten die ik al vaker heb bijgestaan blijken dan toch het een en ander niet te snappen. Dan ga je met z'n tweeën wat eten en dan blijkt hij van alles niet te begrijpen. De informatie is dan blijkbaar toch totaal niet geland.”

Strafrechtadvocaat

- Een LVB uit zich in verschillende gedragingen. Op de volgende pagina staat een lijst met kenmerken die kan helpen bij de herkenning. Geen van deze kenmerken is echter onderscheidend: het gaat om de combinatie van verschillende kenmerken. Ook zijn de uitingen niet bij iedereen hetzelfde: de één kan zich overschreeuwen, terwijl de ander zich terugtrekt in het contact.

Tips voor herkenning overgenomen van J. Roos (in: Beperkt in de Keten, 2017)

Taal, begrip en communicatie

- Niet begrijpen van ingewikkelde woorden of abstracte begrippen.
- Verkeerd gebruik van uitdrukkingen, spreekwoorden of gezegdes (letterlijk nemen).
- Niet begrijpen van cynisme of humor, grapjes van kinderlijk niveau.
- Opvallende fouten in het taalgebruik waaruit blijkt dat men niet precies begrijpt wat de woorden eigenlijk betekenen.
- Overmatig gebruik van clichés.
- Niet kunnen terug vertellen wat net is uitgelegd of dat alleen in precies dezelfde bewoordingen kunnen doen.
- De plank veelvuldig mislaan.
- Wat langer dan normaal nodig hebben voordat men reageert op vragen.
- Steeds dezelfde vragen stellen of zichzelf steeds herhalen.
- Geen structuur in een verhaal, breedsprakigheid of juist niet.
- Verzanden in (onbelangrijke) details.
- Verwarring over data, tijden en/of chronologie.
- Inconsistente informatie over gebeurtenissen en/of het verleden.
- Moeite met oorzaak-gevolg verbanden.

Gedrag

- Moeite met klokkijken, lezen of schrijven. Of dit omzeilen. Eenvoudige rekensommen lukken niet en vermenigvuldigen en delen zijn vaak te moeilijk. De teruggave van wisselgeld in winkels kan men niet volgen.
- Moeite met concentreren.
- Moeilijk leren binnen school en daarbuiten.
- Kinderachtige belevingswereld (hobby's, televisieprogramma's).
- Moeite hebben om meerdere dingen tegelijk te doen (koffiezetten en tegelijkertijd vragen beantwoorden).
- Weinig tot geen zelfreflectie en slecht inzicht in de consequenties van handelen.
- Externaliseren: schuld van wat er misgaat buiten zichzelf leggen.
- Voorkeur voor repeterende zaken, veilige en herkenbare dagelijkse dingen.

Emotioneel

- Veel stress.
- Faalangst, negatief over zichzelf denken.
- Impulsief gedrag: eerst doen dan pas denken.
- Ongeremdheid in emoties, weinig rekening houden met mate van gepastheid in de situatie.

Sociaal

- Beperkt sociaal netwerk; weinig vrienden en beperkt contact met leeftijdsgenoten.
- Niet onthouden of begrijpen van (impliciete) sociale regels, waardoor ongepast gedrag.
- Foutief hanteren van sociale omgangsregels (wijze van begroeten, koffie aanbieden, rekening kunnen houden met anderen).
- Kopiëren van het gedrag van anderen.
- Distantieeloosheid (op ongepaste momenten).

Context

- Speciaal of praktijkgericht onderwijs gevolgd op (Z)MLK niveau. Soms regelmatig van school gewisseld, vervolgonderwijs niet afgemaakt of doublures.
- Ongunstige maatschappelijke omstandigheden.
- Afhankelijk van ondersteuning door anderen.

Het belang van herkenning van een LVB

- Door de moeilijke herkenning bestaat het risico dat mensen met een LVB worden overvraagd en te hoge eisen stellen aan zichzelf. Dit kan voor chronische stress zorgen en op den duur psychische en gedragsproblemen in de hand werken. Herkenning kan voorkomen dat mensen met een LVB worden overvraagd.
- Herkenning kan leiden tot het aanpassen van de communicatie met en de bejegening van mensen met een LVB, juist ook als zij al over de schreef zijn gegaan. Vaak komen deze aanpassingen neer op het versimpelen, tastbaar maken, structureren, doseren en herhalen van een boodschap. Ook duidelijkheid en positieve bekrachtiging omtrent gedrag blijken goed te werken. In het volgende hoofdstuk wordt hier uitgebreider op ingegaan.
- Herkenning kan ook helpen bij het correct duiden van gedrag dat iemand laat zien. Zo helpt het om in te zien dat de ander soms wel wil voldoen aan de verwachtingen, maar dat dit simpelweg niet lukt. Herkenning maakt bovendien de inzet van passende interventies en gespecialiseerde hulpverlening mogelijk en draagt daardoor bij aan het vergroten van de kans dat iemand met een LVB geholpen wordt op een manier die aansluit bij zijn of haar ontwikkelingsniveau.
- Mensen kunnen door omstandigheden (stress, middelengebruik) ook tijdelijk functioneren op het niveau van een LVB. Hoewel we dan strikt genomen niet spreken van een LVB stelt dit grotendeels wel dezelfde eisen aan de communicatie en bejegening.

Casus Tycho

Tycho (21) wordt verdacht van mishandeling. Op het eerste oog lijkt er weinig met hem aan de hand. Tycho volgt een mbo-opleiding op niveau 3 en werkt daarnaast in de metaal. Dat laatste doet hij zo fantastisch goed dat hij daar een behoorlijk zakcentje mee verdient. Zijn advocaat vermoedt echter dat er meer aan de hand is. Tycho blijkt minder te snappen dan op basis van zijn opleidingsniveau zou mogen worden verwacht en heeft erg kinderlijke trekjes voor iemand van zijn leeftijd. Ook geeft zijn moeder aan dat niveau 2 van het mbo eigenlijk al te hoog gegrepen was. Ze vermoedt dat Tycho vanwege zijn succes op werkgebied op school een beetje door de theorie heen wordt gesleept. Vanwege het vermoeden van ontwikkelingsproblematiek ziet de advocaat van Tycho graag gebeuren dat het adolescentenstrafrecht wordt toegepast. Hij probeert voor te sorteren bij de officier van justitie door een mailtje te sturen met de vraag of de reclassering hier aandacht voor wil vragen. De officier van justitie gaat hierin mee. Tycho zelf heeft in eerste instantie geen zin om hieraan mee te werken, maar wanneer zijn advocaat hem uitlegt dat hij daar voordeel in ziet, gaat hij overstag. De reclasseringsmedewerker neemt de SCIL af bij Tycho, die inderdaad een bevestiging geeft van een vermoeden van een LVB.

Hoe wordt een LVB vastgesteld?

- De manier om een LVB vast te stellen is door middel van een intelligentietest. In Nederland wordt vaak gebruik gemaakt van de Wechsler-testen (WPPSI, WISC, WAIS). Uit deze testen volgt een IQ-score. Bij een IQ lager dan 70 of een IQ tussen de 70 en 85 in combinatie met problemen op het gebied van sociaal aanpassingsgedrag is sprake van een LVB. In de praktijk wordt het sociaal aanpassingsgedrag vaak niet door middel van diagnostische instrumenten in kaart gebracht.
- Voor mensen met een LVB geldt dat er vaak geen IQ-score bekend is. Het afnemen van een intelligentietest is in de praktijk niet altijd haalbaar, omdat het tijdrovend is, kosten met zich meebrengt en de inzet vereist van een psycholoog of orthopedagoog.
- Om toch op een eenvoudige en betrouwbare wijze een inschatting te kunnen maken of er bij iemand sprake is van functioneren op niveau van een LVB kan gebruik worden gemaakt van een gevalideerd screeningsinstrument. In Nederland bestaat hiervoor de SCIL (Screener voor intelligentie en licht verstandelijke beperking).
- Een screeningsinstrument is geen vervanging van diagnostiek. Wel is de uitslag doorgaans betrouwbaarder dan het professionele oordeel. De SCIL kan inzicht geven in iemands kunnen en aanleiding geven tot het bieden van een begeleiding op maat.
- Het professionele oordeel is de inschatting van de professional, bijvoorbeeld een gedragswetenschapper, die op basis van zijn of haar ervaring oordeelt dat er iets aan de hand is. We weten dat dit vaak leidt tot een onderschatting van de problematiek: mensen met een LVB blijven zo vaak onder de radar.

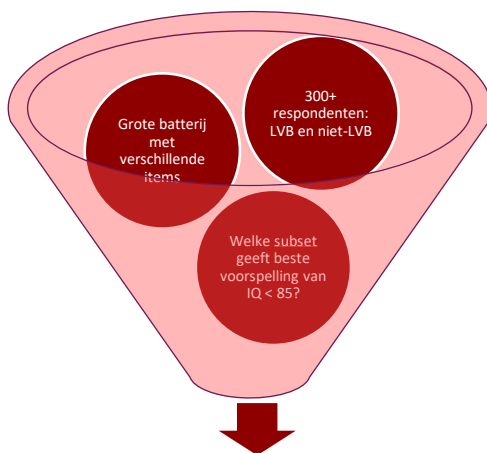
Fig. 4 Hiërarchie van bewijs: diagnostiek en screening leveren een objectief oordeel, de kwaliteit van het professionele oordeel is sterk afhankelijk van kennis en ervaring.

Wat doet de SCIL?

Toepassing van de SCIL

- De SCIL kan leiden tot een vermoeden van (functioneren op het niveau van) een LVB
- De SCIL kan na een korte training door iedereen worden afgenomen
- Afname van de SCIL kost doorgaans 10-15 minuten
- Bij twijfel wordt aanvullend diagnostisch onderzoek aangeraden
- Alleen diagnostisch onderzoek kan definitief bepalen of er sprake is van een LVB

- De SCIL is een gevalideerd screenings-instrument dat in 9 van de 10 gevallen correct voorspelt of er sprake is van functioneren op het niveau van een LVB. De SCIL is beschikbaar voor zowel jongvolwassenen vanaf 18 jaar en ouder als voor jeugdigen tussen de 14 en 17 jaar oud.

Doel: Eenvoudige, voldoende accurate inschatting van een LVB, geschikt voor gesloten setting, 10-15 minuten.

- Doordat de uitslag van de SCIL inzicht kan bieden in iemands vaardigheden, kan deze dienst doen als input bij het maken van beslissingen ten opzichte van mensen met een LVB.
- De uitslag kan ook bewust maken van de aanwezigheid van een LVB, wat niet alleen de bejegening en communicatie van en met iemand met een LVB positief kan beïnvloeden, maar ook meer wederzijds begrip kan doen ontstaan, gewenst gedrag kan bevorderen en meer rust op de zitting kan creëren. Het is wel belangrijk te weten dat deze een betrouwbaar signaal afgeeft, maar niet vervangend is voor diagnostiek.
- Het is niet aan advocaten om een oordeel te geven over de aanwezigheid van een LVB. Wel dienen zij alert te zijn op de mogelijke signalen daarvan zodat sneller passend maatwerk kan worden geboden.

Fig. 5 Schematische weergave van de ontwikkeling van de SCIL.

Waar kun je zelf op letten?

- Vaak is er geen informatie bekend over de uitkomst van een intelligentietest of de SCIL. Wanneer dat wel zo is zal de persoon in kwestie dit niet altijd vertellen. Meestal zal je dus uit andere signalen moeten afleiden dat er mogelijk sprake is van een beperking.
- Soms is bekend dat iemand in een woonvoorziening woont of begeleiding krijgt, bijvoorbeeld van MEE of van de William Schrikker Groep. Dit kunnen indicaties zijn dat er sprake is van een LVB. Het helpt als je kennis hebt van de sociale kaart en specialistische zorg in jouw regio: op die manier zal je een LVB sneller herkennen. Wees je er tegelijkertijd van bewust dat niet alle mensen met een LVB in een instelling wonen of hulpverlening krijgen. De meeste mensen met een LVB hebben geen (specialistische) zorg (zie fig. 3).
- In sommige gevallen kan een gesprek worden gevoerd aan de hand van aandachtspunten zoals die hiernaast staan beschreven. Vraag in een dergelijk gesprek zoveel mogelijk door: het opleidingsniveau zegt minder dan het verloop van de schoolloopbaan. Dat iemand een baan heeft, zegt minder dan wat iemand daar doet. Een uitgebreid gesprek zal vaak niet mogelijk zijn. Vraag je daarom altijd af of bepaald gedrag ook verklaard zou kunnen worden door een LVB.
- Voor mensen die leerling zijn (geweest) van het praktijkonderwijs geldt dat zij in feite altijd een intelligentieonderzoek hebben gehad, omdat dat verplicht is voor de toelatingsverklaring. Van deze groep zou dus altijd informatie beschikbaar moeten zijn over het IQ.

Enkele tips voor herkenning van een LVB, overgenomen van Expertisecentrum De Borg (2013)

Vraag eens welke opleiding is gevolgd of naar de naam van de school. En hoe dit verliep.

Vraag de persoon naar de namen van vrienden en waar de vriendschap uit bestond.

Laat de persoon een aftreksom maken (bijvoorbeeld 21-9). Let eens op of de persoon kan klokkijken.

Let eens op hoe iemand iets opschrijft, bijvoorbeeld bij het versturen van een brief.

Vraag iets in de tijd terug, veelal kan de chronologische volgorde niet worden aangebracht in het verhaal. Hoe is hij naar de locatie gekomen? Ook kan de betrokkene moeite hebben met abstracte vragen. Vraag eens hoe iets is gebeurd (verbanden leggen is lastig).

Kijk eens mee naar de dagindeling van de persoon en hoe hij of zij iets organiseert. Vraag eens wat de favoriete tv-programma's zijn.

- Behalve door vragen naar de gevolgde opleiding of school kan ook informatie over het leervermogen worden ingewonnen door te vragen naar de specifieke schoolgeschiedenis (blijven zitten of afstromen), Cito- en NIO-scores, schooladviezen en lees- en leerproblemen. Ook schoolwisselingen, spijbelgedrag en problemen op school kunnen signalen zijn voor een LVB.

3. Hoe ga je om met mensen met een LVB?

“Bij mensen met een LVB moet je sommige dingen wel een tiental keer checken omdat ze vaak worden overschat doordat ze verbaal sterk zijn. Hoewel ze vaak heel goed kunnen vertellen, weten ze toch vaak niet precies waar het over gaat. Dat is echt de grootste valkuil.”

Strafrechtadvocaat

- Bij mensen met een LVB kan veel misgaan in het begrijpen en begrepen worden. Het risico op overvraging, misverstanden en communicatieproblemen is groter dan bij gemiddeld begaafde mensen. Gebrekkige afstemming op de behoeften van iemand met een LVB kan verschillende problematische gevolgen hebben. Dit kan er bijvoorbeeld toe leiden dat iemand met een LVB er niet in slaagt zijn of haar verhaal te vertellen, dat hij of zij niet doet wat er van hem of haar wordt verwacht, zijn of haar hakken in het zand zet of ernstige gedragsproblemen vertoont.

“Er zijn veel meer mensen met een beperking dan er worden herkend. Betrekkelijk eenvoudige handelingen zoals reizen met de tram of bus kunnen zij niet. Wanneer je ze bijvoorbeeld terugbrengt naar de metro en je ze vervolgens uitlegt hoe ze het laatste stukje moeten lopen, raken ze helemaal in paniek. Anderen komen steeds te laat doordat ze de weg niet kunnen vinden. Dat wordt dan ook lang niet door iedereen geloofd.”

Strafrechtadvocaat

"Ik beschrijf als advocaat, als dat nieuw is voor de betrokkene, hoe het proces eruit ziet vanaf het moment dat de betrokkene richting het gebouw loopt. Ik beschrijf het altijd als een soort filmpje: 'Je loopt de helling naar boven. Je loopt door de draaideuren. Dan ga je door de detectiepoortjes net als op het vliegveld. Dan loopt je rechtdoor en dan zie je daar stoeltjes staan. Wacht daar op mij dan lopen we samen naar de zittingszaal.' Ik vertel ook altijd wat ik ga doen voordat ik het doe. Bijvoorbeeld: 'Ik ga even wat opschrijven zodat ik het kan othouden'. 'Ik ga nu mijn toga aan doen.' (ik noem het ook wel 'mijn Harry- Potterkostuum,' als iemand heel erg gespannen is). 'Daar is de bode, die roept zo je naam en dan gaan we naar binnen.'"

Strafrechtadvocaat

- Aanpassingen in communicatie en bejegening, afgestemd op de algemene kenmerken en behoeften van mensen met een LVB, kunnen onder meer leiden tot minder frustratie, onbegrip en gedragsproblemen. In dit hoofdstuk worden praktische tips gegeven voor de mondelinge en schriftelijke communicatie met en de bejegening van mensen met een LVB.

Waar let je op in de verbale communicatie?

Gebruik eenvoudige taal

Moeilijk taalgebruik zoals vakjargon, ambtelijke taal, moeilijke en hele lange zinnen worden door mensen met een LVB als lastig ervaren en vaak niet begrepen. Een daaropvolgend gevoel van onbegrip en onmacht kan resulteren in stress, frustratie, gedragsproblemen en zelfs paniek en escalaties, bijvoorbeeld op zitting. Let er wel op dat de communicatie niet te kinderachtig wordt: ook mensen met een LVB vinden het belangrijk serieus te worden genomen en niet als kleuter te worden behandeld.

Wees concreet

Maak een vraag of boodschap zo concreet mogelijk: voor iemand met een LVB is informatie al snel te abstract. Het helpt bijvoorbeeld om niet te vertellen dat iemand aan bepaalde voorwaarden moet voldoen, maar dat er regels zijn waar iemand zich aan moet houden. Uitdrukkingen zoals 'op het rechte pad blijven' of 'stok achter de deur' worden letterlijk genomen en daardoor niet begrepen. En vraag bijvoorbeeld hoeveel joints iemand rookt in plaats van hoeveel drugs iemand gebruikt.

Eén boodschap tegelijk

Gebruik zinnen met één gerichte vraag of boodschap. 'Wat wenst u voor de toekomst?' is een korte maar algemene vraag. 'Wat voor werk zou u willen doen?' is een vraag die makkelijker is om te begrijpen en te beantwoorden. Probeer bovendien oplossings- en vraaggericht te werk te gaan. Vraag dus niet: 'Hoe gaat het?,' maar: 'Wat gaat er beter dan de vorige keer? En hoe is dat u gelukt?'

Check het begrip

Laat iemand met een LVB een vraag of boodschap in eigen woorden herhalen, om te controleren of die begrepen is. Vraag

niet alleen of hij of zij het begrepen heeft. Het antwoord is dan waarschijnlijk: ja. Nog meer dan anderen zijn mensen met een LVB geneigd sociaal wenselijke antwoorden te geven. Verwacht bovendien niet dat een boodschap altijd direct en blijvend begrepen wordt. Door een minder goed functionerend geheugen is het vaak nodig om de boodschap later nog eens te herhalen.

Geef de tijd

Als een gesprek niet soepel verloopt omdat de ander je niet lijkt te begrijpen, zijn normaalbegaafde mensen geneigd de eigen vraag of boodschap te herhalen door deze op een andere manier te formuleren. Geef iemand met een LVB echter eerst even de tijd om de vraag te verwerken en te beantwoorden.

Neem de tijd

Neem waar het kan de tijd voor mensen met een LVB. De manier waarop normaalbegaafde mensen over het algemeen met elkaar communiceren gaat vaak te snel voor deze doelgroep. Daar komt nog bij dat professionals binnen de strafrechtketen vaak na twee woorden begrijpen wat ergens mee bedoeld wordt. Dat gaat natuurlijk niet op voor mensen met een LVB. Probeer de tijd te nemen om te zorgen dat deze mensen in grote lijnen snappen waar het over gaat. Houd ook rekening met een kortere spanningsboog en bedenk hoe je hiermee om kunt gaan.

Vermijd juridische termen...

Een grote valkuil in het strafrechttraject is dat er teveel in juridische taal gesproken wordt. Houd er rekening mee dat mensen met een LVB vanwege hun gebrekkige woordkennis nog meer dan andere mensen deze termen niet zullen begrijpen.

Daaronder vallen overigens ook begrippen als ‘reclasseringswerker’. Om ruis te voorkomen, maar ook om onrust en onnodige spanning weg te nemen, zal het nodig zijn vertalingen te maken. In het overzicht hiernaast staan enkele voorbeelden van vertalingen.

...of benoem dat je ze gebruikt

Voor sommige juridische termen geldt dat de rechter ze wettelijk gezien moet noemen. In dat geval is het handig om vooraf iets te zeggen als: dit moet hij wel even zo zeggen. In andere gevallen geldt dat niet zozeer de juridische termen moeten worden genoemd, maar wel verplicht bepaalde onderwerpen aan bod moeten komen. Dan is het zaak zoveel mogelijk aan te sluiten op het begripsniveau van iemand met een LVB. De rechter kan bijvoorbeeld zeggen: ‘ik vind dat u het wel hebt gedaan’, in plaats van: ‘ik ben van mening dat u het delict wel hebt gepleegd’.

Prioriteer

Hoewel het dus belangrijk is juridisch vakjargon te vertalen zodat iemand met een LVB begrijpt waar het over gaat, zal het onmogelijk zijn alles uit te leggen. Dit kost te veel tijd en zal iemand onnodig overbelasten. Het is efficiënter als per onderdeel een korte uitleg of samenvatting wordt gegeven van wat er is gezegd of dat je afsprekt dat een korte uitleg volgt aan het einde van de zitting. Dat geeft iemand met een LVB meteen de gelegenheid ‘uit te checken’, en bij te komen: iemand hoeft dan geen energie te verspillen aan pogingen om bij te houden wat er wordt gezegd. Om paniek te voorkomen is het goed om iemand daarop voor te bereiden, bijvoorbeeld door vooraf te zeggen: ‘Wij gaan nu even wat moeilijke woorden gebruiken, maar u hoeft niet op te letten want ik vertel u straks in het kort waar het over ging.’

Vertaling juridische termen

Aanklager – de officier van Justitie

Aanvaardbare termijn – periode waarbinnen een beslissing moet worden genomen

Advocaat – de man of vrouw die je verdedigt tijdens een rechtszaak

Bewaring – in de gevangenis verblijven wanneer je verdachte bent

Dader – iemand die iets strafbaars heeft gedaan

Dagvaarding – een brief waarin staat dat je een rechtszaak hebt en waarvan je wordt verdacht

Delict – iets dat strafbaar is

Eis – de mening van de officier van Justitie over de straf

Enkelvoudige kamer – een zitting met één rechter

First offender – iemand die voor het eerst voor de rechter komt

Gerechtshof – rechtbank waar je in hoger beroep kan gaan

Getuige – iemand die iets gezien heeft dat niet mag

Griffier – de man of vrouw die alles opschrijft wat er op een zitting wordt gezegd

Meervoudige kamer – een zitting met drie rechters

Officier van justitie – de man of vrouw die beslist of iemand naar de rechter moet en die zegt waar iemand van wordt verdacht

Onvoorwaardelijke straf – de straf die iemand moet uitvoeren

Overtreding – een niet zo ernstig delict, zoals door rood rijden of wildplassen

Tenlastelegging – uitleg van waar je van wordt verdacht

Gebruik hulpmiddelen

Ter ondersteuning van de communicatie met mensen met een LVB kan ervoor gekozen worden om hulpmiddelen te gebruiken. Een voorbeeld van een dergelijk hulpmiddel is de Basistool Strafrechtketen, ontwikkeld door enkele strafrechtketenpartners en mogelijk gemaakt door het ministerie van Justitie en Veiligheid. De tool bevat onder meer een praktische kaartenset met pictogrammen speciaal gemaakt om mensen met een LVB te kunnen ondersteunen wanneer zij in de strafrechtketen terechtkomen. Deze tool is via www.basistoolstrafrechtketen.nl te verkrijgen. Ook is de Moeilijke Woordenlijst app ontwikkeld (afb. 2). Hierin worden veelgebruikte termen binnen de strafrechtketen uitgelegd in begrijpelijke taal en kan in gesprekken met mensen met een LVB uitleg worden gegeven over wat bepaalde juridische begrippen betekenen. De app is gratis te downloaden via Google Play of via de App Store. Door het ministerie van Justitie en Veiligheid is ook een VR-simulatie ontwikkeld om te ervaren wat een LVB is.

Afb. 2 Moeilijke Woordenlijst app ontwikkeld door het Expertisecentrum William Schrikker i.s.m. 3RO

Waar let je op in de non-verbale communicatie?

Geef duidelijke signalen

Besef dat mensen met een LVB door een verstoorde informatieverwerking meer moeite hebben met het juist interpreteren van sociale signalen. Ook hebben zij meer aandacht voor negatieve informatie en schatten zij de bedoelingen van anderen eerder negatief in. Houd er rekening mee dat een goedbedoelde lach bijvoorbeeld al snel als uitlachen kan worden opgevat.

Voorkom misinterpretaties

Besef dat als iemand met een LVB geen oogcontact maakt, dit niet betekent dat hij of zij niet naar je luistert. Wees je er verder van bewust dat als iemand met een LVB naar je knikt gedurende een gesprek, dit niet per definitie betekent dat hij of zij je begrijpt.

Waar let je op in de schriftelijke communicatie?

Doe visuele aanpassingen

Mensen met een LVB hebben baat bij afbeeldingen en bullets in plaats van grote lappen tekst. Gebruik liever geprint materiaal in plaats van met de hand geschreven tekst. Maak ook gebruik van witruimte op pagina's. Een meer creatieve mogelijkheid om informatie te visualiseren is door zelf te tekenen. Dit kan bijvoorbeeld ook goed werken bij het uitleggen van dingen aan mensen met een LVB. Maak bijvoorbeeld een tekening van de zittingszaal, of van de gebeurtenissen die hebben geleid tot de aanklacht. Het is daarbij niet belangrijk hoe goed je kan tekenen: eenvoudige stokpoppetjes hebben ook resultaat. Adviseer iemand met een LVB ook om een foto van de tekening te maken met zijn of haar mobiel. Een andere manier om informatie te visualiseren is het gebruik maken van schaalvragen (inschattingen van 0 tot 10), waarbij iemand een antwoord op de vraag kan tekenen of een plek in de kamer kan innemen.

Doe tekstuele aanpassingen

Mensen met een LVB hebben baat bij een duidelijk lettertype en een minimale lettergrootte van 14. Gebruik voor de regelafstand minimaal 1,15, voor de kantlijn 2,5 centimeter, lijn de tekst links uit en gebruik korte zinnen. Maak zo weinig mogelijk gebruik van vetgedrukte, onderstreepte en cursieve woorden en gebruik geen hoofdletters om woorden te benadrukken. Maak de tekst niet betuttelend of kinderachtig.

Combineer tekst en uitleg

Gebruik een combinatie van mondelinge en schriftelijke communicatie, bijvoorbeeld in het geval van de voorwaarden. Zo kun je niet alleen checken of iemand met een LVB iets begrijpt, maar kan hij of zij later ook terugkijken hoe het ook alweer zat.

Wat helpt in de bejegening?

Wees voorspelbaar

Wees consequent en transparant in je aanpak. Mensen met een LVB hebben een grote behoefte aan duidelijkheid en voorspelbaarheid: doe wat je zegt en zeg wat je doet.

Nodig uit tot vragen stellen

Nodig iemand met een LVB nadrukkelijk uit om vragen te stellen. Vaak zijn er nog onduidelijkheden of komt er bij het doen van navraag meer informatie naar boven.

Toon interesse

Neem de tijd om goed naar mensen met een LVB te luisteren. Vraag door wanneer je niet meteen begrijpt wat iemand bedoelt. Neem iemand serieus. Het tonen van interesse, begrip en oprechte belangstelling vergroot de kans op een goede vertrouwensband, waardoor gesprekken beter verlopen.

Neem verhalen serieus

Mensen met een LVB vertellen vaker een onsamenhangend verhaal en worden daarvoor sneller niet serieus genomen. Voorkom dat verhalen te snel terzijde worden geschoven en achterhaal wat erachter zit. Op die manier toon je respect, iets waar mensen met een LVB vaak gevoelig voor zijn.

Kies de juiste houding

Wees voorzichtig met boos worden, belerend doen en harde confrontaties. Neem ook een zo min mogelijk autoritaire of denigrerende houding aan en maak oogcontact met de persoon in kwestie. Mensen met een LVB hebben vaak moeite met de confrontatie met halsstarrig en nors gedrag. Een vriendelijke en persoonlijke houding kan escalatie voorkomen. Laat je ook niet intimideren door brutaal gedrag.

“Het zit hem ook deels in de persoon van de advocaat of rechter. De een is wat aardiger, de ander wat strenger. Aardig zijn werkt over het algemeen beter bij LVB.”

Strafrechtadvocaat

Stel gerust

Stress is niet bevorderlijk voor een goed gesprek. Daarbij hebben mensen met een LVB vaak last van faalangst en interpreteren ze informatie sneller negatief. Dit kan er tijdens een gesprek toe leiden dat zij zich bedreigd voelen. Probeer de dreiging zoveel mogelijk weg te nemen, bijvoorbeeld door een gesprek te beginnen met een neutraal, niet bedreigend onderwerp (voetbal, actualiteiten) of door vooraf te zeggen: ‘Het is oké als u niet alles begrijpt.’

Wees alert op overvraging

Wees alert op signalen die aantonen dat iemand met een LVB wordt overvraagd. Wanneer hij of zij tijdens een gesprek bijvoorbeeld onrustig wordt, of juist in zichzelf keert, kan het zijn dat het hem of haar even teveel wordt. Dit is niet alleen nadelig voor het welzijn van de persoon in kwestie, maar ook voor de voortgang van de zitting.

Sluit aan op behoeften

Bij mensen met een LVB lijkt het, gezien hun achterlopende sociaal-emotionele ontwikkeling, extra belangrijk om goed aan te sluiten op hun emotionele behoeften, om zo frustratie en gedragsproblemen te voorkomen. Emotionele behoeften van iemand met een LVB zijn vaak gelijk aan die van een kind van 3 tot 7 jaar oud. Door aan te sluiten op dat niveau, bijvoorbeeld door ondersteuning te bieden in stressvolle situaties, zullen gesprekken effectiever zijn. Vooral delinquenten met een LVB kunnen

een harde buitenkant hebben, maar hebben ook vaak een erg zachte binnenkant. Hard tegen hen optreden zonder aan te sluiten op hun emotionele behoeften, kan verdere verharding in de hand werken. Probeer dus verder te kijken dan de primitieve reactie van de persoon in kwestie; hoewel het soms nuttig lijkt om een tik op de vingers te geven, kan je hiermee bij een belangrijk deel van de mensen met LVB behoorlijk de plank misslaan.

“Wanneer je als advocaat ook jeugdstrafrecht doet of vaak met mensen werkt met psychiatrische problematiek, kan je een voor-sprong hebben als het gaat om aansluiting vinden bij mensen met een LVB. Het voordeel van werken op het snijvlak van strafrecht en psychiatrie is bovendien dat er meteen al een diagnose of voorlopige diagnose ligt.”

Strafrechtadvocaat

Sluit aan op de belevingswereld

Probeer in de praktijkvoorbeelden die je gebruikt om dingen uit te leggen aan iemand met een LVB, aan te sluiten bij diens belevingswereld. Op stap gaan met vrienden is bij een jongvolwassene van 19 jaar waarschijnlijk een beter voorbeeld dan naar het museum gaan.

Bied een vast aanspreekpunt

Mensen met een LVB hebben meer ondersteuning nodig. Tegelijkertijd is er meer wantrouwen naar hulpverlening en instanties. Een vast persoon met wie een vertrouwensband kan worden opgebouwd vergroot bij hen de motivatie. Persoonlijk contact en relaties en een-op-een gesprekken lijken voor mensen met een LVB een verschil te kunnen maken als het gaat om afspraken na te komen. Keer op keer hetzelfde gezicht, zoals steeds dezelfde rechter en steeds dezelfde advocaat, vergroot de kans dat deze mensen zich voor die

relatie in willen zetten en zich aan de afspraken houden, mits de relatie goed is natuurlijk.

Bied vertrouwen

Meer dan gemiddeld begaafde mensen zijn mensen met een LVB op zoek naar erkenning en vertrouwen. De reden dat zij in de strafrechtketen terechtgekomen zijn is vaak dat het ergens in hun ontwikkeling niet helemaal is gegaan zoals het had moeten, bijvoorbeeld doordat ze vanwege hun beperking eigenlijk meer nodig hadden van hun opvoeders dan deze konden bieden. Jeugdigen met een LVB gaan hun heil om die reden nog weleens elders zoeken, leren de verkeerde leeftijdsgenoten kennen en gaan vervolgens de fout in met externaliserend gedrag. Ze zijn vaak nog steeds op zoek naar dat vertrouwen: ze willen graag, maar kunnen het niet en vechten tegen alles wat op hun pad terecht komt. Een vertrouwd gezicht, en ook vooral iemand die betrouwbaar is, kan daarom de-escalerend werken.

Heb face-to-face contact

Voor mensen met een LVB geldt vaak dat zij meer basaal contact prettig vinden: even die glimlach of die handdruk. Mensen met een LVB krijgen op die manier een meer vertrouwd gevoel en zullen meer geneigd zijn om mee te werken. Weerstand kan een signaal zijn dat je (nog) geen aansluiting hebt. Bovendien krijg je zelf meer ‘feeling’ met iemand wanneer het contact face-to-face is.

Niet praten maar doen

Mensen met een LVB leren door te doen, door iets na te doen, iets samen te doen en door samen te oefenen. Mensen met een LVB leren ook van doen in kleine stappen, bijvoorbeeld aan de hand van een afvinklijst.

Motiveren voor begeleiding

Mensen met een LVB hebben vaak al heel hun leven faalervaringen opgedaan. Probeer je constant te realiseren: wat betekent dat voor iemand? Hoe zorg je dat hij of zij toch gemotiveerd raakt voor bijvoorbeeld begeleiding of behandeling?

Blijf uitleggen

Geef mensen met een LVB niet alleen gedragsinstructies maar vertel ook waarom iets van ze wordt verwacht. Het is van belang dat mensen met een LVB begrijpen waarom welk gedrag in welke situatie gewenst is en wat het hen oplevert om in het vervolg dat gewenste gedrag te laten zien. Zo krijgen zij de kans om te leren waarom bepaald gedrag van hen wordt verwacht en waarom ander gedrag ongewenst is.

Betrek het netwerk

Hulp van de personen uit het netwerk van iemand met een LVB is cruciaal. Soms heeft de reclasseringswerker dit netwerk in kaart gebracht, waar mogelijk krachtbronnen gevonden en het contact op een positieve manier geïntensiveerd. Hulpverleners en instanties maken bovendien ook zelf deel uit van dit netwerk. Ook zij kennen de persoon in kwestie en kunnen deze (positief) beïnvloeden.

4. Specifieke momenten en moeilijkheden

A. Consultatiebijstand

- De ontmoeting die volgt op een aangifte of piketmelding is vaak het eerste gesprek met de persoon in kwestie. Het is vrijwel nooit bekend of er sprake is van een LVB wanneer iemand aangifte doet of wordt opgepakt. Dit maakt het extra belangrijk om hier alert op te zijn. Voor iedereen, maar vooral voor mensen met een LVB, is deze eerste fase van het strafproces de meest kwetsbare fase, doordat die zich kenmerkt door onzekerheid en afhankelijkheid. Het is van belang dat aan de persoon in kwestie op begrijpelijke wijze wordt uitgelegd wat hem of haar te wachten staat: hoe lang gaat het gesprek duren, welke onderwerpen worden behandeld, is er een pauze? Bij iemand met een LVB vraagt dat meer dan bij een normaalbegaafde verdachte. In het beste geval is het mogelijk voorafgaand aan het contact met de persoon een kort gesprek te voeren met de verhoerend rechercheur om eventuele vermoedens van een LVB te kunnen bespreken. Houd er rekening mee dat het niet eenvoudig is een LVB te herkennen en dat mensen met een LVB hun beperking vaak weten te verbergen. Deel zelf ook eventuele signalen van een LVB met de politie, zodat deze daar rekening mee kan houden en dit met ketenpartners kan delen.

“De politie is vaak het eerste contact. Als het gaat om een erg zware beperking zullen ook zij dat meteen herkennen, maar een LVB is vaak niet meteen te zien. Als iemand verbaal heel sterk is, kan je daar helemaal aan voorbijgaan. Op een later moment, bijvoorbeeld wanneer er een onderzoek heeft plaatsgevonden, kan dat nog wel eens verbazing opleveren.”

Strafrechtadvocaat

“Wijkagenten kunnen een belangrijke rol spelen als het gaat om informatievoorziening. Zij hebben vaak veel persoonlijk contact met de mensen in hun werkgebied.”

Strafrechtadvocaat

“Het verhoor bij de politie is heel belangrijk. Als advocaat moet je binnen een half uur een inschatting maken van hoe iemand is. Soms is dat heel moeilijk: veel cliënten met een LVB komen in eerste instantie heel slim over en pas later merk je dat er wat aan de hand is. Helaas kan er niets worden onderzocht voor het eerste verhoor heeft plaatsgevonden. In die fase ben je afhankelijk van de informatie van de politie.”

Strafrechtadvocaat

- Een goede inschatting van het niveau van de cliënt is belangrijk om overschatting te voorkomen. Op basis van deze inschatting kun je proberen om de hoeveelheid vragen die je stelt en de hoeveelheid informatie die je geeft zo goed mogelijk op de persoon aan te passen.
- Benadruk bij vermoedens van een LVB nog duidelijker dan in andere gevallen dat je niet van de politie bent. Omdat het eerste gesprek plaatsvindt op het politiebureau, zijn mensen met een LVB wel eens geneigd te denken dat je advocaat bent van de politie. Dit vergroot de kans dat iemand afstand doet van verhoorbijstand, wat zeer onwenselijk is, zeker bij mensen met een LVB. De betrokken onderzoeker kan eventueel ook het belang van de aanwezigheid van een advocaat benadrukken. Leg ook aan je cliënt uit dat je nog niks weet over de situatie waarin zij zich bevinden. Mensen met een LVB gaan er vaker van uit dat je al volledig op de hoogte bent van wat er is gebeurd.

“Het is belangrijk dat een vermoeden van een LVB wordt gedeeld. Wanneer ik tijdens een piketdienst al 4 meldingen heb, iedereen verhoorbijstand wil en er dan een melding komt van iemand met een relatief simpel feit die zegt: ‘Oh nee hoor, dat hoeft niet’, dan heb ik zoiets van ‘prima’, want het lukt ook eigenlijk niet in mijn tijdschema. Van advocaten wordt zoveel verwacht dat het qua tijd fijn kan zijn dat iemand afvalt. Als iemand dan vermoedelijk een LVB heeft, doe je extra je best om die persoon te overtuigen van het belang van een advocaat.”

Strafrechtadvocaat

- Wanneer het om iemand gaat die eerder opgepakt is geweest, en er is aangekend dat het om iemand met een LVB gaat, zou het goed zijn als de verdachte bij het verhoor dezelfde advocaat krijgt als tijdens de vorige arrestatie. Het kan met name bij deze mensen spanning veroorzaken wanneer ze veel nieuwe gezichten te zien krijgen: een nieuwe wijkagent, een nieuwe advocaat, een nieuwe officier van justitie, een nieuwe rechter. Een vertrouwd gezicht kan voor hen een groot verschil maken in hoe ze het hele proces beleven. Bovendien is in het meest ideale geval de advocaat die bijstand verleent tijdens het verhoor, ook de advocaat die bijstand verleent tijdens de zitting, ook al volgt die pas maanden later.

“Wanneer iemand is opgepakt en mijn naam noemt en ik kan, dan kom ik. Ook al heb ik geen piketdienst. Dat zijn vaak vaste klanten. Bij iemand met een LVB werkt dat heel goed. In principe blijf ik als advocaat ook tijdens het hele traject. Tenzij de klant anders wil natuurlijk.”

Strafrechtadvocaat

- Stel open vragen, maar wees je ervan bewust dat mensen met een LVB vaker vage of niet relevante antwoorden geven. Stel ook zogenaamde toetsvragen. Enerzijds om te achterhalen wat iemand snapt en anderzijds om erachter te komen wat iemand heeft onthouden van wat er al is verteld. Het is belangrijk dat de informatie die wordt gegeven aankomt en bij mensen met een LVB is het belangrijk dit te verifiëren. Geef ook aan dat je telefonisch bereikbaar bent voor het geval dat iemand met een (vermoedelijke) LVB nog vragen heeft nadat zijn of haar advocaat vertrokken is. Mensen met een LVB

hebben over het algemeen meer vragen en meer behoefte aan geruststelling, maar ze kiezen er soms toch voor om geen contact te zoeken omdat ze hun advocaat niet willen belasten. Het is daarom goed om het belang van telefonisch contact te benadrukken als er nog vragen of onduidelijkheden zijn.

- Belangrijk is om mensen met een (vermoedelijke) LVB te bereiken en op een warme manier aansluiting te vinden, door oprechte interesse te tonen en geduld te hebben. Geef bijvoorbeeld een compliment door te noemen dat je ziet dat iemand zijn best doet, vraag hoe iemand het ervaart om (weer) vast te zitten of help wanneer er aan diens kant een stilte valt. Zeg wanneer sprake is van (een vermoeden van) een LVB niet: 'U bent LVB-er, dus...' maar zeg: 'Geef het maar gewoon aan wanneer u iets niet snapt'. En in plaats van vragen of iemand het heeft begrepen, kun je ook vragen: 'Heb ik het zo goed uitgelegd?' Het eerste contact is bij mensen met een LVB vaak erg bepalend voor het verloop van het verdere gesprek.
- Wees je bij deze doelgroep nog meer bewust van wat je uitstraalt. Mensen met LVB kijken vaak anders naar onze non-verbale communicatie en luisteren over het algemeen minder naar de woorden die worden gezegd. Vraag je bijvoorbeeld eens af hoe een bemoeidigend lachje door hen wordt geïnterpreteerd tijdens een serieus gesprek. Het kan zijn dat iemand met een LVB dan denkt: 'Het is niet zo erg wat ik heb gedaan, het is zeker allemaal niet zo ernstig.' Het kan ook zijn dat iemand met LVB zich dan uitgelachen voelt. Een arrestatieproces moet geen traumatische ervaring zijn voor iemand,

maar het is wel verstandig duidelijk te zijn in je houding en gezichtsuitdrukking; zorg dat deze passen bij wat je inhoudelijk vertelt.

- Bereid iemand met een LVB voor op wat er allemaal gaat gebeuren tijdens het verhoor. Leg uit dat er bijvoorbeeld sprake kan zijn van camerabeelden of dat de rechercheur in iemands telefoon zal willen kijken. Vertel dat hij of zij niet hoeft te antwoorden op vragen van de politie en dat het niet per se erg is om een antwoord niet te weten. Mensen met een LVB hebben meer dan normaalbegaafde mensen de neiging om sociaalwenselijke antwoorden te geven. Wanneer iemand bijvoorbeeld geen namen wil noemen, kan hij of zij zeggen: 'Daar geef ik geen antwoord op.'

B. Verhoorbijstand

- Het verhoor van iemand met een LVB kent specifieke risico's die aanpassingen vragen van zowel de verhoorder als de bijstandsverlener. Gebrek aan kennis over deze risico's en hoe deze te verminderen kunnen de waarheidsvinding ondermijnen. De Aanwijzing auditief en audiovisueel verhoren van aangevers, getuigen en verdachten (Aanwijzing AVR, 2018) schrijft voor dat bij bepaalde misdrijven het verhoor van een kwetsbaar persoon (zoals iemand met een LVB) audiovisueel moet worden geregistreerd. De politie kent bovendien gespecialiseerde verhoorders die een opleiding hebben gevolgd voor het verhoor van kwetsbare verdachten of getuigen. In overleg met een onderzoekspsycholoog kan ook een externe deskundige of onderzoeker met kennis op het gebied van LVB betrokken worden bij een dergelijk verhoor. Bij het merendeel van de verhoren is audiovisuele registratie geen vereiste en zal de inzet van gespecialiseerde verhoorders niet plaatsvinden: doordat de ernst van het delict dit niet vereist of omdat de LVB niet wordt herkend.
- Het kan per onderzoeker verschillen in hoeverre deze bereid is rekening te houden met de beperkingen van iemand met een LVB. Hoewel het voor mensen met een LVB belangrijk is geen onnodige spanning te creëren, mag je als advocaat aangeven dat er een gespecialiseerde onderzoeker aan te pas moet komen wanneer het gesprek echt niet soepel verloopt.
- Wanneer iemand met een (vermoedelijke) LVB wordt verhoord, is het gezien de beperkte informatieverwerking en aandachtspanne en het politiejargon cruciaal om als advocaat niet passief aanwezig te zijn maar om tijdig te signaleren dat de persoon met LVB iets niet begrijpt en dan in te grijpen. Houd tijdens het verhoor ook in gedachten dat de mogelijkheid bestaat om te schorsen voor een overleg. Als iemand met een LVB bijvoorbeeld de vragen van de onderzoeker niet goed begrijpt of sociaalwenselijke antwoorden geeft. Wanneer je dit signaleert is het wenselijk hem of haar even apart te nemen om een en ander uit te leggen. Vraag bij een vermoeden van onbegrip eens aan de cliënt: 'Snapt u de vraag?' of vraag de onderzoeker om de vraag eens anders te stellen. Het kan ook voorkomen dat de onderzoeker moeilijke of suggestieve vragen stelt, waardoor iemand met een LVB zich onder druk gezet voelt en blijft antwoorden ook al begrijpt hij of zij de vragen niet. Ook in dat geval is het belangrijk actief in te grijpen.
- Oplopende emoties of agressie zijn eveneens goede redenen om te vragen om een pauze of om te kijken of even over kan worden gegaan op een minder beladen onderwerp. Een verhoor kan erg belastend zijn en het risico op overvraging bij mensen met een LVB is groot. Een kop thee of koffie doet soms wonderen. Verder is de duur van het verhoor van belang: let op signalen als geeuwen, schuifelen, desinteresse en onrust en vraag de onderzoeker om hier rekening mee te houden.

- Het is belangrijk dat mensen met een LVB eerst hun eigen verhaal kunnen vertellen voordat er vragen worden gesteld. Help iemand met het opdelen van het verhaal in kleine stukjes en het structureren van het verhaal. De kunst is om het uitweiden in te dammen maar op een manier dat iemand zich niet tekortgedaan voelt.
- In het geval van mensen met een LVB is het wenselijk dat een verhoor verbatim wordt uitgeschreven, inclusief de vraagstelling. Vraag aan de onderzoeker of dit mogelijk is. Zo valt op een later moment na te gaan waar een bepaald antwoord op gebaseerd is en hoe iemand een vraag geïnterpreteerd zou kunnen hebben. Ook is het verstandig het verhoor achteraf samen met de persoon met LVB door te lezen om te controleren of alles klopt wat de verhoorende onderzoeker heeft opgeschreven.

Na het verhoor

- Wanneer iemand met een LVB niet naar huis mag maar (weer terug) de cel in moet na het verhoor, bijvoorbeeld in de voorbereiding van de voorgeleiding aan de rechter-commissaris, leg dan uit wat precies de stappen zijn die volgen. Dit deel van het strafrecht is zeker voor mensen met een LVB vaak moeilijk te begrijpen; vooral wanneer zij voor de eerste keer in aanraking komen met politie en justitie is dit voor hen vaak heel spannend. Om opgesloten te zijn, helemaal als dat meerdere dagen duurt, kan voor iedereen buitengewoon ingrijpend en zelfs traumatiserend zijn. Voor mensen met een LVB geldt dat nog in veel sterkere mate omdat zij nog minder van de situatie snappen. Zij beseffen lang niet altijd

dat ze iets strafbaars hebben gedaan. Het is goed om dan de tijd te nemen om uit te leggen en op die manier misschien wat gerust te kunnen stellen. Ook wanneer iemand met een LVB het doet voorkomen alsof hij of zij het niet spannend vindt, is het goed te beseffen dat dat een houding kan zijn waar spanning of angst achter schuil gaat.

- Bij voorkeur wordt zo vroeg mogelijk in de procedure vastgesteld en naar de verschillende ketenpartners gecommuniceerd of er sprake is van een (vermoedelijke) LVB, zodat de officier van justitie en de rechter-commissaris daar rekening mee kunnen houden in hun vorderingen en beslissingen, en in hun uitleg aan de persoon in kwestie over wat zij vorderen of beslissen. In deze fase van het strafproces is dat heel belangrijk, omdat dan bijvoorbeeld expliciet kan worden onderzocht of schorsing van de voorlopige hechtenis mogelijk is. In veel gevallen kan voor mensen met een LVB goed zijn als zij de in verzekeringstelling thuis kunnen doorbrengen, om maar te voorkomen dat zij in hechtenis komen. Bij twijfels over vermoedens van een LVB dient bij voorkeur een persoonlijkheidsonderzoek uit te worden gevoerd.

“Voorafgaand aan het verhoor door de rechter-commissaris komt de reclassering maar heel kort in beeld. Pas in aanloop naar de zitting is dat uitvoeriger. Dit verkleint de kans dat een LVB al in dit vroege stadium wordt herkend en maakt het des te belangrijker dat eventuele vermoedens onderling worden gecommuniceerd. Ook als advocaat speel je daarin een belangrijke rol.”

Strafrechtadvocaat

C. Zittingsvoorbereiding

- Waar een zitting voor gemiddeld begaafde mensen al behoorlijk ingewikkeld kan zijn, kent het op zitting komen voor mensen met een LVB vaak nog meer knelpunten. Wel verschilt dit per zitting: vooral de strafzittingen in de meervoudige kamer leveren spanning op, onder meer vanwege de formele setting. Vanwege de grote hoeveelheid formele stukken, juridische terminologie en ingewikkelde gesprekken, kost het mensen met een LVB energie om hierbij aanwezig te zijn. Hoewel een zittingsvoorbereiding dit niet helemaal zal kunnen voorkomen, kan het wel een deel van de spanning wegnemen bij mensen met een LVB.
- Probeer de zittingsvoorbereiding zo dicht mogelijk op de zitting te plannen. Vanwege hun beperktere geheugen-capaciteit is het voor mensen met een LVB belangrijk dat er niet te veel tijd tussen de voorbereiding en de zitting zelf. Neem bij deze doelgroep ook meer tijd dan bij normaalbegaafde mensen.
- Besef dat het voor mensen met een LVB een hele uitdaging kan zijn om voor een afspraak naar kantoor te komen: dingen als op tijd vertrekken en de route vinden, kosten hen vaak veel meer moeite. Zoek, indien mogelijk, iemand daarom op in zijn of haar eigen omgeving.
- Gebruik korte zinnen waarbij je één onderwerp per zin behandelt. Stel niet meer dan één vraag tegelijk. Wanneer iemand met een LVB 'nee' antwoordt op de vraag of hij een half jaar geleden in een auto heeft ingebroken met drie andere mannen, dan kan het antwoord 'nee' zijn omdat het om twee mannen ging in plaats van drie. Het kan dan onterecht lijken alsof de persoon in kwestie ontkent het delict te hebben gepleegd. Het voorstellingsvermogen van mensen met een LVB is ook minder goed ontwikkeld. Begin een zin dan ook niet met 'Stelt u zich voor...'. Mensen met een LVB snappen dat over het algemeen niet. Houd het daarom bij concrete voorbeelden.
- Probeer in het geval van iemand met een LVB zoveel mogelijk in eenvoudige en begrijpelijke taal te spreken. Het kan niet vaak genoeg worden benadrukt dat mensen met een LVB (nog) minder taalvaardig zijn en passende communicatie daarom hoog op de prioriteitenlijst moet (blijven) staan. Woorden die vrij gangbaar zijn om te gebruiken in het dagelijkse leven, zoals 'consequenties' en 'impulsief', snappen mensen met een LVB meestal niet. In combinatie met het veelvoorkomende zwart-witdenken kunnen deze woorden door hen zo worden geïnterpreteerd dat het lijkt alsof rechters hen opzettelijk tegenwerken of beslissingen nemen over hun leven zonder dat ze daar zelf iets over te zeggen hebben. Ook kan het voor hen moeilijk te begrijpen zijn waarom dezelfde vragen steeds opnieuw worden gesteld. Deze kunnen het gevoel geven dat er niet geluisterd wordt en dat woorden worden verdraaid. Bereid de cliënt hierop voor. Maak ook afspraken met de persoon in kwestie: als u het niet hebt begrepen, steek dan uw hand op. Mensen met een LVB durven op zitting vaak niet om extra verduidelijking te vragen. Omdat ze dan niet geforceerd iets hoeven te zeggen, kan een hand opsteken

makkelijker zijn om aan te geven wanneer iets te snel gaat (wat vaak het geval is).

- Wanneer de zitting betrekking heeft op een zaak van meer dan een jaar terug, weten mensen met een LVB daar vaak niks meer van. Ga er niet te snel vanuit dat zij de boel proberen te bedriegen. Om herinneringen weer boven te halen kan het helpen om dingen te visualiseren en bijvoorbeeld beelden te laten zien van het voorval.

“Waar ik de grootste moeite mee heb, is dat verklaringen en gedrag van mensen met een LVB met een andere norm worden beoordeeld, door rechters met name. De normen van hoe secuur zij spreken, schrijven en doen, die worden anderen opgelegd. Dan gaat het van: ‘Ja, je hebt eerder toch al dit gezegd? En nu zeg je dit.’ Wat gezegd is wordt dan eigenlijk te serieus genomen en beoordeeld alsof iemand zit te liegen en de boel zit te verdraaien. Dan wordt dus onrecht gedaan doordat iemand een beperking heeft. Iemand wordt dan veroordeeld op basis van wat hij gezegd heeft en niet wat hij heeft gedaan.”

Strafrechtadvocaat

- Mensen in het algemeen, en mensen met een LVB in het bijzonder, hebben goed door of je oprecht interesse voor ze hebt of niet. Bereid je goed voor en maak bijvoorbeeld niet de fout van het noemen van de verkeerde school. Eén dergelijke vergissing kan er al voor zorgen dat de persoon met LVB in de weerstand gaat. Omgekeerd werkt het ook zo dat wanneer je persoonlijke informatie over iemand met een LVB voor je hebt liggen en daardoor in staat bent bijvoorbeeld de naam van de

school te noemen, dit vaak al snel een positieve reactie oproept: ‘Hé, die snapt het.’

Casus Johan

Johan (43) houdt zich keer op keer bezig met oplichtingspraktijken op het internet. Hij zet wasmachines te koop die niet van hem zijn en het lukt hem steeds hier geld voor te krijgen zonder deze wasmachines daadwerkelijk af te leveren. Zijn advocaat waarschuwde hem al: ‘Pas op, want er zit een ISD-maatregel aan te komen.’ De reclassering wilde dat er diagnostiek werd uitgevoerd om zicht te krijgen op wat er precies aan de hand is. Zij vermoedde een LVB. Maar de advocaat van Johan kreeg gelijk: gezien het strafblad van Johan vond het OM het uitvoeren van diagnostisch onderzoek inmiddels een gepasseerd station. Eenmaal op zitting vordert de officier van justitie inderdaad een ISD-maatregel als laatste waarschuwing. De rechter gaat hier in mee en legt de maatregel op. Voor een ISD-maatregel moet echter ook eerst een rapport van de reclassering opkomen waar screening en diagnostiek voor moet worden uitgevoerd, gericht op de praktische hulp die Johan nodig had. Voor deze vorm van diagnostiek werd geen intelligentieonderzoek uitgevoerd. De betrokken reclasseringswerker is echter getraind om de SCIL af te nemen. Na afname blijkt bij Johan inderdaad sprake van een vermoedelijke LVB. Met deze uitslag hoopt de reclasseringswerker dat de PI-medewerkers rekening zullen houden met de beperkingen van Johan.

Praktische voorbereiding

- In de zittingsvoorbereiding is het in het geval van mensen met een LVB van belang om voorafgaand aan de inhoudelijke voorbereiding tijd te nemen voor de praktische voorbereiding. Vertel bijvoorbeeld hoe een zittingszaal er vanbinnen uitziet. Een plattegrond van de zittingszaal kan daarbij een handig hulpmiddel zijn. Leg daarbij uit wie er allemaal in de zittingszaal aanwezig zijn, wat hun taak is en wat zij gaan doen. Benoem ook dat de officier van justitie en de rechters hoger zitten dan de rest van de zaal, dit kan namelijk erg intimiderend zijn. Het kan ook helpen om alles voor de persoon met LVB uit te tekenen en om alle praktische informatie vlak voor de zitting nog eens te herhalen.

“Het werkt wanneer advocaten hun cliënt van tevoren informeren: als je binnenkomt dan zie je dit op rechts, dat op links en dan kunnen die en die mensen allemaal in de zaal zitten. Wanneer er publiek aanwezig is in de vorm van een klasje, voelt iemand zich echt de arena inlopen. Als je niet benoemt wie dat allemaal zijn, gaat diegene steeds achterom zitten kijken. De aandacht is dan afgeleid waardoor het nog lastiger is om te volgen wat er allemaal gebeurt.”

Strafrechter

- Door het ministerie van Justitie en Veiligheid zijn enkele voorlichtingsfilmmpjes gemaakt voor mensen met een LVB over de strafrechtketen. In deze filmpjes worden verschillende onderwerpen, zoals opgepakt worden, het voorarrest, OM-afdoening, straf en bijzondere voorwaarden, op een eenvoudige manier uitgelegd. Omdat het bij mensen met een LVB vaak goed werkt om informatie te visualiseren,

kan een dergelijk filmpje gebruikt worden ter ondersteuning van de uitleg over het verdere verloop van het strafproces, voorafgaand aan het verhoor of op een later moment. De filmpjes zijn te vinden via het YouTube-kanaal van het ministerie onder de afspeellijst ‘Strafrechtketen in begrijpelijke taal’.

- Al in de voorbereidende fase op de zitting lopen mensen met een LVB tegen problemen aan. Zo hebben zij moeite met het bijhouden van de post, maar ook om te begrijpen wat er in een dagvaarding staat en wat dat voor hen betekent. Zij vinden het bovendien lastig om zich aan afspraken te houden en op tijd te komen. Met het openbaar vervoer reizen naar het rechtsgebouw is voor mensen met een LVB lastig, net als het vinden van de juiste rechtszaal. Door hun beperking kunnen mensen met een LVB niet of te laat op zitting verschijnen. Iemand met een LVB naar de rechtszaal begeleiden, zou hem of haar erg kunnen helpen.
- Doordat mensen met een LVB sociale situaties minder goed kunnen duiden kan het zijn dat zij de sociale normen die gelden op een zitting niet goed opmerken. Dat kan tot gevolg hebben dat zij voor hun beurt spreken en aanwijzingen niet opvolgen. Ook komen mensen met een LVB nogal eens op zitting met ongepaste kleding. Veel van hen denken namelijk dat het niet uitmaakt wat ze aandoen wanneer ze voor de rechter moeten verschijnen en gaan ervan uit dat ze alleen op hun dossier worden beoordeeld. Het is belangrijk iemand met een LVB goed voor te bereiden op deze sociale normen om zoveel mogelijk te voorkomen dat zij onverschilliger overkomen dan hun bedoeling is, wat mogelijk de uitspraak van een strafzaak beïnvloedt.

“Je hebt ook figuren die weten zich geen houding te geven, die gaan demonstratief fluiten en omhoog naar het plafond kijken. Daar worden ze dan ook vaak op afgerekend omdat dat gedrag wordt uitgelegd als niet geïnteresseerd en respectloos, terwijl het waarom erachter niet bekend is.”

Strafrechtadvocaat

- Een belangrijk struikelblok bij mensen met een LVB is dat zij niet snappen wat het verschil is tussen een officier van justitie en een rechter, laat staan tussen een eis van de officier van justitie en wat een rechter zegt. Belangrijk is daarom om toe te lichten dat deze partijen niet bij elkaar horen en dat het bij de voordracht van de officier van justitie gaat om diens mening en dat de daadwerkelijke beslissing (door de rechter) nog niet is gemaakt. De officier van justitie is in de ogen van mensen met een LVB, helemaal tijdens het requisitoir, bovendien al snel de vijand, waardoor het als bedreigend kan worden ervaren als deze aan het woord komt. Het kan goed zijn om de persoon met LVB van tevoren uit te leggen dat een officier er inderdaad voor het slachtoffer en voor de samenleving is, maar ook zeker voor de verdachte, bijvoorbeeld door te benoemen dat de officier kijkt of het politieonderzoek wel goed en eerlijk verloopt. Ook is aan te bevelen de verwachte eis van de officier van justitie voor te bespreken en uitleg te geven over de mogelijke straffen en maatregelen.
- Door de cognitieve beperkingen die gepaard gaan met een LVB hebben mensen met een LVB meer behoefte aan extern geboden structuur en overzicht. Om ook eventuele spanning te verminderen kan het een goed idee zijn om vooraf aan de hand van een hand-

out (zie bijlage) de procedure door te nemen: wat staat er te gebeuren en wie gaat wat zeggen. Mogelijk kan deze hand-out dan later, aan de start van de zitting, uitgedeeld worden onder de bij de zitting aanwezige partijen. Met name bij meer ingewikkelde en zwaardere strafzaken in de meervoudige kamer zou dit het uitkomst kunnen bieden als de verschillende partijen hiernaar kunnen verwijzen, omdat mensen met een LVB dan snel het overzicht verliezen.

- Bij mensen met een LVB is het minstens zo belangrijk als bij gemiddeld begaafde mensen om hen erop te wijzen dat ze nog iets mogen zeggen aan het einde van de zitting. Houd er wel rekening mee dat zij dat nog spannender kunnen vinden dan de gemiddelde verdachte. Het is ook goed om te benoemen dat het laatste woord wel degelijk meegenomen wordt in de uitspraak, ook al is deze maar kort.
- Oefen voorafgaand aan de zitting het gesprek dat plaats gaat vinden door te verwachten vragen vast te stellen en door moeilijke onderwerpen uit het reclasseringsrapport te bespreken. Dit verkleint de kans dat iemand met een LVB hier op de zitting zelf door wordt verrast en dichtklapt of juist in de weerstand schiet.

Inhoudelijke voorbereiding

- Bij mensen met een LVB is het van belang extra aandacht te schenken aan de persoonlijke situatie en geestelijke gezondheid van de persoon in kwestie. Tenzij iemand veel vaker is voorgekomen, is echter in lang niet alle gevallen een reclasseringsrapport voorhanden. Wanneer dat wel het geval is, wordt in een dergelijk rapport vaak niet expliciet

genoemd of er wel of geen sprake is van een (vermoedelijke) LVB. Het rapport is niet geschreven door psychologen of psychiaters maar is vooral heel praktisch van aard. Informatie over het niveau van functioneren staat dan zo opgeschreven dat deze niet direct te herkennen is als een vermoeden van een LVB. Er staat dan bijvoorbeeld iets in de trant van: persoon lijkt niet altijd te snappen wat er wordt bedoeld. Niet bij alle advocaten (en rechters) gaat er dan meteen een bel rinkelen. Het is daarom belangrijk om alert te zijn op andere omschrijvingen die betrekking hebben op iemands verstandelijke vermogens. Toch worden ook deze zachte gegevens niet altijd weergegeven. Als een rapport niets meldt over de aanwezigheid van een LVB, wil dat dus niet zeggen dat er ook daadwerkelijk geen sprake is van een LVB.

- Wanneer er een reclasseringsrapport beschikbaar is, geldt dat dit zo is geschreven dat het ook leesbaar moet zijn voor (normaalbegaafde) cliënten (en dus in principe ook goed te begrijpen moet zijn voor mensen zonder gedragswetenschappelijke achtergrond). Mensen met een LVB lezen dit rapport over het algemeen echter niet, waardoor verwijzingen hiernaar tijdens de zitting vaak voor hen uit de lucht komen vallen. In principe ligt de taak om uitleg te geven over het rapport bij de reclassering, maar het is niet vanzelfsprekend dat dit ook gebeurt. Met name mensen met een LVB zijn voorafgaand aan de zitting bijvoorbeeld niet altijd even goed bereikbaar. Advocaten doen er verstandig aan er niet zonder meer vanuit te gaan dat mensen met een LVB weten en bovendien snappen wat er in het rapport genoemd staat. Probeer voorafgaand aan de zitting de tijd te nemen om te zorgen dat mensen

met LVB begrijpen wat er in het rapport staat zodat zij niet voor verrassingen komen te staan.

- Omdat in het volwassenenstrafrecht een eenvoudig feit zoals een winkeldiefstal in veel gevallen wordt afgedaan door de officier van justitie, is de kans dat een LVB aan het licht komt in een dergelijke kleine zaak nihil. Helemaal als er geen sprake is van persoonlijke problematiek wordt het pedagogisch aspect al snel weggelaten en geen rapport geschreven. Wanneer je als advocaat met een goed verhaal komt, kun je de officier wel vragen om rekening te houden met een eventueel vermoeden van een LVB door opdracht te geven alsnog een rapport op te laten maken.
- Een andere mogelijkheid is om bij vermoedens van een LVB een Pro Justitia rapportage aan te vragen. In het onderzoek dat voor een Pro Justitia rapportage wordt uitgevoerd is onder meer ruimte voor een intelligentieonderzoek. Een dergelijk onderzoek leidt er in de regel echter wel toe dat het proces met 3 maanden wordt uitgesteld. Bovendien is het een duur onderzoek, het OM zal er daarom niet heel snel mee akkoord gaan. De vraag die dan centraal staat is: wat gaat het onderzoek ons opleveren? Enkel het beter kunnen afstemmen van de bejegening van en communicatie met de verdachte is in de meeste gevallen geen doorslaggevende factor voor het instemmen met de uitvoering van een dergelijk onderzoek. Bovendien is het alleen mogelijk een onderzoek aan te vragen wanneer er een reclasseringsrapport is opgemaakt waarin bepaalde vermoedens en aanbevelingen genoemd staan. En dat is vaak alleen het geval wanneer iemand al meerdere keren de fout in is gegaan. Verder geldt

dat cliënten ook niet altijd akkoord gaan met een reclasseringsrapport.

“Cliënten zitten ook niet altijd op te wachten op contact met de reclassering. Voor hen is het vaak een kwestie van even hun verhaaltje doen. Ook is de reclassering niet per definitie aanwezig op zitting. Wanneer iemand vastzit en wordt voorgeleid bij de rc, is het gesprekje met de reclassering vaak al geweest. Als dat niet zo is, en de advocaat en de officier vinden het wel wenselijk, kan het alsnog plaatsvinden.”

Strafrechtadvocaat

- Het kan bij mensen met een LVB erg moeilijk zijn een gesprek op gang te brengen over het delict waarvan zij worden verdacht. Zij zijn over het algemeen minder responsief en de kans is kleiner dat zij een logisch verhaal vertellen. Ze ervaren meer moeite met het juist omschrijven van ervaringen en periodes waardoor het afleggen van een juiste verklaring ingewikkeld kan zijn voor hen. Valse bekentenissen zijn bij deze doelgroep bovendien geen uitzondering: mensen met een LVB zijn vaker loyaal aan autoriteiten, geven graag ‘goede’ antwoorden en zijn meer geneigd om in te stemmen met suggestieve vragen.
- Mensen met een LVB worden ook eerder tot delictgedrag verleid en zijn meer beïnvloedbaar. Ook in bijvoorbeeld overlastgevende groepen jongeren zijn zij vaker loyaal aan personen met autoriteit, wat hen een gemakkelijk doelwit maakt om in te zetten bij criminele activiteiten. Bij hen is het nog belangrijker te toetsen wat je in het dossier hebt gelezen en hen te onderwerpen op wat er precies is gebeurd. In het geval van meerdere feiten is het bij

hen wel de vraag in hoeverre je die allemaal achter elkaar moet behandelen. Zij kunnen vaak een kleinere hoeveelheid informatie opnemen en verwerken dan normaalbegaafde mensen en kunnen stress ervaren wanneer zij hierin worden overvraagd, wat het gesprek niet ten goede komt.

“Bij een verstandelijke beperking kun je als advocaat iets hebben van ‘zwijg maar gewoon’, om hem toch zoveel mogelijk te beschermen. Cliënten met een LVB zien niet altijd de consequenties voor slachtoffers in, ze zijn veel met zichzelf bezig. Wanneer je een uur lang een gesprek met ze voert dan komen ze wel tot bepaalde inzichten, maar dan nog kan het zijn dat ze de verkeerde dingen gaan zeggen. In een zaak met betrekking tot bijvoorbeeld een ernstig ongeval met blijvend letsel kan het beter zijn om maar niets te zeggen. Cliënten met een LVB kunnen het dan erger vinden om zelf lang vast te moeten zitten dan dat de ander zwaar letsel heeft. Daarmee ga je niet de sympathie krijgen van de rechter. Als iemand zijn verhaal wel goed kan vertellen, is het anders.”

Strafrechtadvocaat

- Bij mensen met een LVB is het extra belangrijk om na te gaan of er sprake is van een strafblad, of en hoe lang iemand heeft vastgezeten en hoe het met de persoon gaat. Mensen met een LVB hebben meer ondersteuning nodig vanuit hun omgeving om (weer) op het rechte pad te komen. Er moet bij hen dus extra aandacht uitgaan naar het scheppen van de goede leefomstandigheden. Voor de effectiviteit van interventies is het dan ook belangrijk in verschillende domeinen te handelen: de betrokkene zelf, de directe omgeving,

werk en dagbesteding. Interventies die enkel gericht zijn op gedragsverandering bij de persoon in kwestie, verminderen het risico op recidive zeer waarschijnlijk onvoldoende. Belangrijk is om onder meer het reclasseringsrapport te raadplegen om te achterhalen wat eventuele concrete adviezen zijn op dat vlak. De reclasseringswerker heeft immers ook met mensen gesproken die deel uitmaken van de omgeving van de persoon in kwestie. Ook Pro Justitia rapportages bevatten aanbevelingen ten behoeve van een eventuele behandeling. Houd er rekening mee dat mensen met een LVB ook geen notie hebben van termen die worden gebruikt binnen de psychiatrie, zoals ADHD.

“Wanneer iemand steeds blijft terugkomen kan gekozen worden voor een ISD-traject van 2 jaar. De persoon in kwestie staat dan centraal en vaak is er sprake van verslaving, schulden et cetera. Dat lijkt ideaal voor mensen met een LVB. In de praktijk zie je echter vaak dat mensen zo’n traject ook weer voor de tweede keer krijgen. Het is dan meer een kwestie van iemand van de straat houden dan daadwerkelijk verder helpen.”
Strafrechtadvocaat

- De wet bevat geen sancties speciaal voor mensen met een LVB. Er zijn wel mogelijkheden om rekening te houden

met die beperking. Zonder dat afgezien wordt van bestraffing, kan de persoon met een LVB behandeling, begeleiding en ondersteuning krijgen die afgestemd is op de beperking. Tegenover de grote vraag naar geschikte interventies voor mensen met een LVB en crimineel gedrag staat een gering aanbod voor met name volwassenen. Voorbeelden van interventies die wel aangepast zijn voor (jong)-volwassenen (vanaf 18 jaar) met een LVB zijn CoVa-plus en Grip op Agressie.

“Je ziet regelmatig dat het nodig is dat het ASR wordt toegepast, helemaal wanneer overduidelijk is dat iemand niet helemaal ontwikkeld is tot volwassene, zoals bij een LVB ook het geval kan zijn. Met het ASR komt de problematiek veel meer centraal te staan, in plaats van dat de vergelding de boventoon voert. Maar de maatregelen die erbij horen zijn ook niet altijd passend. Jeugd-TBS kan bijvoorbeeld maar tot een bepaalde leeftijd. Bovendien biedt het volwassenenstrafrecht meer handvatten om specifieke problematiek te benaderen, zoals op het vlak van seksualiteit in het geval van een zedendelict gepleegd door een persoon met een ernstige vorm van autisme. Daar komt het leeftijdsverschil nog bij: past een 21-jarige wel in een groep jongens van 16 a 17 jaar?”
Strafrechtadvocaat

Adolescentenstrafrecht (ASR)

Een LVB is een omstandigheid in de persoon van de verdachte waardoor het jeugdstrafrecht van toepassing kan worden verklaard voor 18+. Bij mensen met een LVB heb je wanneer het aankomt op ontwikkelingsleeftijd, tot de leeftijd van 23 jaar vaak nog wel met een ‘kind’ te maken. Een LVB kan daarom aanleiding zijn om het jeugdstrafrecht toe te passen, zowel procedureel als op het vlak van sancties, mits de ernst van het feit dat toestaat. Het heeft een duidelijke meerwaarde om deze jeugdigen bij kinderrechtters op zitting te plaatsen, omdat zij beter weten wat een jeugdige voorafgaand aan de zitting allemaal al heeft gehad (‘recht op maat’). Bovendien is onder kinderrechtters vaak meer affiniteit met en kennis over deze doelgroep.

“Het is de taak van de advocaat om te voorkomen dat iemand tegen zijn zin in de gevangenis komt. Je denkt natuurlijk wel eens, zou dit of dat niet beter zijn voor de cliënt? Maar als de cliënt aangeeft: ‘Dat wil ik niet’, dan is dat over het algemeen leidend. Als advocaat ben je er niet voor de problematiek van de cliënt maar voor wat de cliënt wil. Wel is het zo dat je iemand ergens op kan wijzen. En je legt dan ook schriftelijk vast dat je dat hebt gedaan. Vooral bij wispelturige cliënten leg je veel vast en ben je duidelijk: ‘Weet wat de gevolgen kunnen zijn.’ Maar wanneer je als advocaat dingen gaat doen die de cliënt niet wil, kunnen er tuchtrechtelijke problemen ontstaan.”
Strafrechtadvocaat

- Het is goed om je ervan bewust te zijn dat wanneer er voldoende bewijs aanwezig is, het in het voordeel kan zijn van iemand met een LVB wanneer juist wel strafvervolgning plaatsvindt. Wanneer iemand die zich wel schuldig gemaakt heeft aan een delict bijvoorbeeld ontkent en wordt vrijgesproken, betekent dat ook dat hij of zij niet de voor hem of haar noodzakelijke hulpverlening krijgt. Hoewel vrijheidsbeperkende maatregelen in feite zeer onwenselijk zijn als het gaat om mensen met een LVB, is het ook de vraag of iemand met een LVB erbij gebaat is wanneer hij of zij verstoken blijft van de juiste hulp. Het kan goed zijn dit met de cliënt te bespreken.

D. Bijstand tijdens de zitting

- Het is essentieel dat mensen met een LVB worden bijgestaan door een advocaat op zittingen. Juist voor deze doelgroep is het van onschatbare waarde wanneer iemand hen gedurende de zitting vergezelt die ze, voor zover mogelijk, zoveel mogelijk vertrouwen. Wanneer zij niet op de juiste wijze worden gehoord en erkend, is dat met name voor mensen met een LVB schadelijk voor hun zelfbeeld en zelfvertrouwen: zij hebben er dan in feite (weer) een traumatische ervaring bij en een bevestiging van hun tekortkomingen. Dit vergroot de kans dat zij opnieuw een delict plegen, in plaats van het rechte pad op te gaan. De rol van advocaat maakt bovendien dat die het verschil kan maken voor mensen met een LVB doordat zij een advocaat doorgaans zien als iemand die rondom de rechtszaak het meest behulpzaam is.

“Het hangt vaak van het rapport af of een rechter goed voorbereid kan zijn en kan schakelen. Dat geldt ook voor officieren. De een redeneert erg vanuit de feiten en de ander schakelt meteen door naar de problematiek eromheen, soms ook weer wat te snel. De gemiddelde kinderrechter zal er meer op gefocust zijn omdat het pedagogisch aspect daar meer centraal staat. Dat is echt anders bij de doelgroep 18+.”

Strafrechtadvocaat

- Probeer als advocaat plaats te nemen op de stoel naast de persoon met een LVB wanneer dat in het voordeel is van deelname van de cliënt aan de zitting. Met name voor mensen met een LVB zorgt een kleine fysieke afstand voor een meer vrij gevoel om oogcontact te

maken of kort te overleggen. Het biedt ook de mogelijkheid om de persoon met LVB te ondersteunen waar dat nodig is om te begrijpen waar het op zitting over gaat. Wanneer bijvoorbeeld meerdere feiten achter elkaar besproken worden, kan er voor gekozen worden om met afbeeldingen te werken: als advocaat leg je dan bijvoorbeeld plaatjes voor verschillende delicten om de beurt voor de cliënt op tafel.

- Probeer op zitting waar mogelijk tijd te creëren om te zorgen dat iemand met een LVB begrijpt waar het over gaat. Verwijs bijvoorbeeld naar de eerder genoemde hand-out. Vul ook aan wanneer je merkt dat de persoon in kwestie niet uit zijn of haar woorden komt. En bespreek vooraf dat je dit zult doen; dat zal bijdragen aan het gevoel van veiligheid waarmee iemand de zittingszaal betreedt.

“Gewone politierechters hebben toch vaak in het achterhoofd zitten dat ze binnen een uur 2 à 3 zaken moeten doen. Dat betekent dat een oordeel moet worden gevormd in 20 minuten tijd. Als iemand wat langer over een antwoord doet, of geen direct antwoord geeft, lijken rechters toch vaak iets te hebben van: ‘laat maar.’ Dat is minder in het geval van zittingen van anderhalf uur.”

Strafrechtadvocaat

- Als advocaat ben je de belangenbehartiger van de persoon in kwestie. In het geval van mensen met een LVB betekent dat ook dat je op zitting om meer uitleg of toelichting mag vragen, om de persoon mee te krijgen in het verhaal en onnodige stress te voorkomen. Pro-

beer goed eventuele signalen van onbegrip op te vangen, zoals ogen die afdwalen of andere tekenen van afleiding. Zeg in dat geval eventueel tegen de rechter of officier van justitie: 'Kunt u het iets begrijpelijker zeggen?' Een andere mogelijkheid is om de persoon in kwestie te vragen of hij of zij begrepen heeft wat de rechter of officier van justitie zojuist heeft verteld. Als dat niet het geval blijkt te zijn, kun je de rechter of officier van justitie vragen nog even toelichting te geven of om eventueel aan te geven te willen schorsen om uitleg en overdracht te kunnen geven (ook al is dat maar voor een halve minuut).

“Als advocaat heb je vaak wel een idee hoe je een gesprek aangaat met iemand met een LVB. Het is vooral belangrijk om alert te zijn op zittingsmomenten: de beslissing van de rc is een belangrijk, en wanneer iemand voor de rechters komt op zitting, dat is ook een belangrijk moment.”

Strafrechtadvocaat

“Er zijn advocaten die heel goed met een LVB om kunnen gaan, heel goed herkennen en weten wat valkuilen zijn zoals sociaal wenselijk antwoorden, en in staat zijn om tussen de regels door dingen te zeggen die je als rechter en officier snapt maar als verdachte niet. Soms is dat nodig. Natuurlijk is de advocaat er voor de cliënt, en moet die het verhaal zo brengen zoals de verdachte dat wil, maar hij kan wel een hele nuttige rol spelen door zicht te geven op de omstandigheden waarin iemand verkeert. Je laat dan iemand in zijn waarde maar herkent ook dingen die er aan de hand zijn, zoals een verstandelijke beperking.”

Strafrechter

- Een mogelijkheid op zitting is om een beroep te doen op de aanwezige hulpverlener of reclasseringsmedewerker om het nog eens uit te (laten) leggen aan de persoon in kwestie. Zij zijn vaak ervaren met de doelgroep en weten goed op personen met LVB af te stemmen. Soms doen hulpverleners dat uit zichzelf, doordat ze bepaalde signalen opvangen, bijvoorbeeld van spanning of onbegrip. Maar ook als advocaat kan je hier een rol in spelen; doordat je vaak al meer tijd hebt doorgebracht met de persoon in kwestie en daardoor misschien wel beter weet of hij of zij iets begrepen heeft of niet. Uiteindelijk kan het tijdsbesparend en helpend zijn als iemand met een LVB precies begrijpt wat er wordt gezegd. Houd er wel rekening mee dat hulpverleners geen juridische achtergrond hebben en dus zelf ook niet alle juridische termen zullen begrijpen. Overigens moet vakjargon dat door hulpverleners wordt gebruikt ook vaak worden vertaald: iemand met een LVB begrijp bijvoorbeeld eerder het woord 'hulp' dan het woord 'ondersteuning'.
- Belangrijk is om tijdens de zitting alert te zijn op vermoeidheid bij mensen met een LVB wat een aanleiding kan zijn voor een pauze, schorsing of onderbreking. Mensen met een LVB hebben een kortere spanningsboog dan normaalbegaafde mensen en om informatie aan te laten komen is het belangrijk om hier rekening mee te houden. Niet alleen vermoeidheid maar ook opgebouwde spanning kan een aanleiding zijn om om een pauze te vragen. Mensen met een LVB kunnen boosheid ervaren uit bijvoorbeeld onbegrip of wanneer ze in paniek raken. Leg aan de rechter uit dat het even teveel is voor de persoon in kwestie en maak gebruik van een

'time-out' om je cliënt even gerust te stellen. Bespreek dit dan wel voor met de cliënt. Een dergelijke pauze kan ook worden ingelast wanneer iemand met een LVB dichtslaat op het moment dat zij voor de rechter(s) en officier komt te zitten.

Laatste woord

- In het geval van mensen met een LVB geldt dat niet te snel moet worden geconcludeerd dat er sprake is van een ongeïnteresseerde en onbekommerde houding. Weinig reflectie tonen op het eigen (strafbare) gedrag of weinig empathie tonen naar bijvoorbeeld het slachtoffer, kan ook te maken hebben met de vaardigheden van de persoon in kwestie, de sociale informatieverwerking en het begrip. De beperkte aandachtspanne, de moeite met het uitleggen van dingen, het sneller vergeten wat er gezegd is en het tragere

reactievermogen kunnen ook tijdens dit moment van de zitting onterecht worden geïnterpreteerd als lui, opstandig, respectloos en ongeïnteresseerd. Een belangrijk deel van de mensen met een LVB snapt bijvoorbeeld niet wat er met hen gebeurt na afloop van een rechtszaak en begrijpt niet wat de uitspraak voor hen precies betekent of waar de uitspraak op is gebaseerd. Het kan belangrijk zijn dat de advocaat uitlegt aan de rechter waar het gedrag van de cliënt vandaan komt.

“Het laatste woord is niet per se anders bij iemand met een LVB. Schadevorderingen zijn bijvoorbeeld sowieso ingewikkeld: je hebt dan niet alleen de officier als tegenpartij maar ook nog het slachtoffer. Als rechter hoop je dan dat de advocaat van tevoren heeft uitgelegd hoe dat zit en heeft doorgeproken wat er allemaal gaat gebeuren.”

Strafrechter

E. Nabespreking

- Het is van groot belang de zitting goed na te bespreken met iemand met een LVB. Hoewel dit ook een taak is van de hulpverleners, zijn zij vaak niet voldoende juridisch geschoold om het verhaal goed uit te kunnen leggen. Mensen met een LVB hebben meer dan normaalbegaafde mensen nodig dat hen wordt uitgelegd wat een bepaalde uitspraak voor hen concreet betekent en wat het precies betekent om wel of niet in hoger beroep te gaan.
- Geef iemand met een LVB na de zitting uitgebreid de mogelijkheid om vragen te stellen en geef ook expliciet aan dat zij vragen mogen stellen. Voor mensen met een LVB geldt dat vaak nog veel onduidelijk is en tegelijkertijd dat zij minder aan de bel durven te trekken wanneer zij iets niet begrijpen.
- Neem na afloop van de zitting de tijd om de eventuele voorwaarden nogmaals te bespreken en wat die in de

praktijk betekenen, of dat nu na een strafzitting, een voorgeleiding, raadkamerzitting of een pro-forma-zitting met schorsingsvoorwaarden is: 'Dit is wat er van u wordt verwacht.' Het is voor mensen met een LVB vaak lastig om deze voorwaarden te begrijpen en te onthouden, helemaal als het er meerdere naast elkaar zijn. Zet iemand met een LVB zelf aan het denken door hem of haar in eigen woorden uit te laten leggen hoe hij of zij vorm gaat geven aan het naleven van deze voorwaarden door controlevragen te stellen: 'welke afspraken heeft u nou precies waar u zich aan moet houden? Wat houden die precies in? Wat gaat u precies doen om u aan de afspraken te houden?' Mensen met een LVB hebben ook vaak moeite met oorzaak-gevolg denken. Herhaal daarom ook duidelijk wat de consequenties zijn wanneer de persoon zich niet aan de voorwaarden houdt: 'Als u ... dan ...' En wanneer geldt dat iemand zich in het verleden al eens niet aan de voorwaarden heeft gehouden en een terugmelding heeft gehad, sta daar dan bij stil en vraag bijvoorbeeld: 'Wat gaat u nu anders doen dan de vorige keer?' Hetzelfde geldt als er tijdens een voorgeleiding of raadkamerzittingen schorsingsvoorwaarden worden voorgesteld. Ook dan is alleen vragen of ze begrepen zijn niet voldoende. Mensen met een LVB zijn meer dan gemiddeld begaafde mensen geneigd sociaal-wenselijk te antwoorden en gewoon maar 'ja' te zeggen.

- Voor alle mensen en met name voor mensen met een LVB, geldt vaak dat zij hun advocaat als 'maatje' zien: als advocaat kom je immers voor de persoon in kwestie op en dat schept een be-

paald vertrouwen. Zij zullen dus geneigd zijn veel aan te nemen van hun advocaat, misschien wel meer dan van de hulpverlening. Als advocaat kun je gebruik maken van deze positie en bijvoorbeeld fungeren als 'tolk' tussen mensen met een LVB en de hulpverlening, in het geval van wantrouwen en niet willen meewerken door een lange hulpverleningsgeschiedenis.

- Leg iemand met een LVB ook goed uit wat de consequenties zijn van het niet meewerken of het te laat komen op afspraken met de reclassering. Mensen met een LVB realiseren zich vaak niet dat een taakstraf bijvoorbeeld kan worden omgezet in een gevangenisstraf. Wanneer het reclasseringstoezicht toch faalt tijdens de proeftijd of door een overtreding van een bijzondere voorwaarde, is het belangrijk om als advocaat het falen uit te kunnen leggen aan de hand van de kenmerken passend bij de LVB.

Het vonnis

- Bij politierechterzittingen volgt meteen een mondeling vonnis. Voor verdachten met een (vermoedelijke) LVB is dit makkelijker dan een schriftelijk vonnis, omdat het meteen op de zitting volgt en omdat het begrip van geschreven teksten voor een belangrijk deel van de mensen met een LVB minder goed is. Het schriftelijk vonnis dat in de regel volgt bij een meervoudige kamer is daarentegen absoluut niet afgestemd op verdachten met een LVB. Zij kunnen hier niet zelfstandig mee uit de voeten. Hier is een belangrijke rol voor de advocaat weggelegd.

5. Extra informatie?

Instellingen met specifieke kennis van LVB

- De Borg (www.de-borg.nl) is een samenwerkingsverband tussen vier verschillende instellingen met behandelcentra waar expertise is over de behandeling van mensen met een LVB en ernstige gedrags- en/of psychiatrische problemen.
- Landelijk kenniscentrum LVB (www.kenniscentrumlvb.nl) heeft tot doel het ontwikkelen, samenbrengen en delen van kennis over de persoonlijke ontwikkeling, opvoedingssituatie en maatschappelijke participatie van mensen met een LVB.
- LFB (www.lfb.nl) is een belangenvereniging door en voor mensen met een verstandelijke beperking.
- MEE (www.mee.nl) is een organisatie met specifieke kennis op het gebied van mensen met een verstandelijke beperking en ondersteunt hen bij vragen over opvoeding en ontwikkelen, leren en werken, samenleven en wonen en regelgeving en geldzaken.
- VGN (www.vgn.nl) is de brancheorganisatie voor aanbieders van zorg- en dienstverlening aan mensen met een handicap.
- VOBC (www.vobc.nu) is het samenwerkingsverband van orthopedagogische behandelcentra voor jeugdigen, en jeugdigen en jongvolwassenen met een LVB en ernstige gedragsproblematiek.
- Expertisecentrum William Schrikker (<https://www.williamschrikker.nl/Zorgprofessionals/Expertise-centrum>), onderdeel van de William Schrikker, heeft als doel het delen van opgedane kennis en ontwikkelde expertise voor passende zorg en ondersteuning van kinderen en/of kinderen van ouders met een beperking en ernstige opvoeden- en opgroei problemen.

Aanbevolen literatuur en tools

- Beer, Y. de (2016). *Kompas Licht Verstandelijke Beperking: definitie, aspecten en ondersteuning*. Amsterdam: SWP.
- Kaal, H. (2013). *Ongewoon moeilijk: Jeugdige delinquenten met een LVB als (voortdurende) bron van zorg*. Den Haag: Boom Lemma.
- Kaal, H.L., Overvest, N. & Boertjes, M. (red.) (2017). *Beperkt in de keten: Mensen met een licht verstandelijke beperking in de strafrechtketen*. Amsterdam: Boom Lemma.
- Kaal, H. & De Jong, J.D. (2018). *Kom me horen. 11 Levensverhalen van delinquente jongeren met een LVB*. Amsterdam: Brave New Books.
- Teeuwen, M. (2012). *Verraderlijk gewoon: Licht verstandelijk gehandicapte jeugdigen, hun wereld en hun plaats in het strafrecht*. Amsterdam: SWP.

Bijlage 1. Strafzitting hand-out

1. Begin van de zitting

De rechter vertelt wat er gaat gebeuren.

2. Tenlastelegging

De officier vertelt waar u van verdacht wordt.

3a. Gesprek over strafbare feit

3b. Gesprek over persoonlijke omstandigheden

U krijgt vragen en u kunt vertellen. Soms krijgt de reclassering ook vragen.

3. Requisitoir

De officier vertelt welk bewijs er is en welke straf hij eist.

4. Pleidooi

De advocaat gaat in op de verdenking en strafeis.

5. Laatste woord

U kan vertellen wat u vindt.

6. Uitspraak

De rechter neemt een beslissing, doet een uitspraak en legt de uitspraak uit. Soms krijgt u de uitspraak thuis per post.

Deze handreiking is tot stand gekomen uit een samenwerking tussen het lectoraat Licht Verstandelijke Beperking en Jeugdcriminaliteit van Hogeschool Leiden en advocaten uit de regio Den Haag